

• WOJNA DOMOWA W STANACH ZJEDNOCZONYCH

Stany Zjednoczone w połowie XIX wieku • Demokraci i republikańcy

- Niewolnictwo i abolicjonizm
- Wybuch wojny secesyjnej • Przebieg wojny • Stany Zjednoczone po wojnie

• EUROPA W II POŁOWIE XIX WIEKU

Wojna krymska • Austria • Francja • Zjednoczenie Włoch • Wyprawa Garibaldi • Wenecja i Państwo Kościelne

• POWSTANIE II RZESZY NIEMIECKIEJ

Niemcy przed zjednoczeniem • Wojna z Austrią • Wojna francusko-pruska • Powstanie II Rzeszy

• NAUKA I TECHNIKA NA PRZEŁOMIE XIX I XX WIEKU

Rewolucja naukowo-techniczna • Nauki przyrodnicze • Osiągnięcia techniczne • Usprawnienie łączności • Wynalazki w komunikacji i transporcie • Wyprawy badawcze • Postęp w rolnictwie i przemyśle spożywczym

• PRZEMIANY GOSPODARCZE I SPOŁECZNE NA PRZEŁOMIE XIX I XX WIEKU

Gospodarcze skutki postępu technicznego • Nowe mocarstwa gospodarcze • Rozwój komunikacji • Urbanizacja • Postęp a środowisko

• KULTURA NA PRZEŁOMIE XIX I XX WIEKU

Literatura • Malarstwo i architektura • Prasa i film • Kultura fizyczna i sport • Wynalazki w życiu codziennym • Emancypacja kobiet

• ŻYCIE POLITYCZNE NA PRZEŁOMIE XIX I XX WIEKU

Ustroje państw w końcu XIX wieku • Różne systemy władzy w XIX wieku • Rozwój parlamentaryzmu • Aktywność polityczna społeczeństw • Socjalizm • Partie robotnicze • Solidaryzm społeczny i powstanie partii chadeckich • Nacjonalizm

• EKSPANSJA KOLONIALNA

Przyczyny ekspansji kolonialnej • Formy ekspansji • Imperium brytyjskie • Imperium francuskie • Kwestia Chin • Imperium rosyjskie • Inne państwa kolonialne • Skutki ekspansji kolonialnej

powstanie monarchii konstytucyjnej w Japonii
1889

założenie przez Włodzimierza Lenina organizacji marksistowskiej poprzedzającej powstanie partii bolszewickiej w Rosji
1895

1890
encyklika *Rerum novarum* papieża Leona XIII
1891

lata

1. WOJNA DOMOWA W STANACH ZJEDNOCZONYCH

Wskaż na mapie terytorium Stanów Zjednoczonych w końcu XVIII wieku.

ROZWÓJ TERYTORIALNY STANÓW ZJEDNOCZONYCH DO POŁ. XIX WIEKU.

Od czasu powstania Stany Zjednoczone były państwem rozwijającym się bardzo dynamicznie, zarówno pod względem terytorialnym, jak i gospodarczym.

Mimo, że już w końcu XVIII wieku obszar tego państwa był imponujący, nie zaprzestano starań o rozszerzanie jego terytorium. W pierwszej połowie XIX wieku rząd USA odkupił od mocarstw europejskich Luizjanę, Północną Dakotę i Florydę.

ROLNICZE POŁUDNIE

Powstałe w ten sposób rozległe państwo miało dobre warunki do rozwoju gospodarczego, gdyż w jego skład weszły urodzajne ziemie o sprzyjającym, szczególnie na południu, klimacie. Z czasem obszary te zagospodarowano, zakładając plantacje bawełny, tytoniu oraz trzciny

1. Rozwój terytorialny Stanów Zjednoczonych w XIX wieku

cukrowej. Na plantacjach, którymi zarządzali biali, pracowali głównie czarni niewolnicy. Inny charakter miało rolnictwo na zachodzie państwa, gdzie na rozległych **preriach** zakładano farmy, na których rozwijano różnorodne uprawy i hodowano bydło. Na zachód Stanów Zjednoczonych przyciągały osadników nie tylko urodzajne ziemie, ale i pogłoski o złożach złota. „**Gorączka złota**” była jedną z przyczyn gwałtownego rozwoju transportu. W bardzo szybkim tempie rozbudowywano linie kolejowe i transport rzeczny.

PRZEMYSŁOWA PÓŁNOC

W odróżnieniu od rolniczych stanów południa i obszarów zachodnich w stanach północnych i środkowych najszybciej rozwijał się przemysł. Ogromne potrzeby „młodego” kraju sprzyjały rozwojowi praktycznie wszystkich jego gałęzi. Produkowano szyny i tabor kolejowy, maszyny i narzędzia rolnicze, maszyny do sżycia i broń palną.

Ważnym momentem w rozwoju gospodarki amerykańskiej było zastosowanie w przemyśle tekstylnym nowoczesnych maszyn, sprowadzanych na początku XIX wieku z Anglii. Możliwość szybkiego i taniego przetwarzania bawełny przyczyniła się do podniesienia opłacalności jej uprawy. Wzrost obszaru upraw spowodował także, że bawełna stała się najważniejszym towarem eksportowym Stanów Zjednoczonych. Wskutek przyspieszonego rozwoju gospodarczego szybko zaczęli bogacić się zarówno plantatorzy ze stanów południowych, jak i współpracujący z nimi przedsiębiorcy ze stanów północnych. Mimo korzystnie rozwijającej się współpracy gospodarczej między Południem a Północą narastała wrogość, której źródłem był problem niewolnictwa.

DEMOKRACI I REPUBLIKANIE

Od początku istnienia Stanów Zjednoczonych pojawiły się spory o kształt państwa. Jedni chcieli, aby każdy stan miał dużą autonomię i jak największą swobodę w polityce wewnętrznej, drudzy domagali się silnej władzy centralnej kosztem ograniczenia samorządności stanów. Scena polityczna w USA była podzielona na dwa obozy: demokratyczny i republikański.

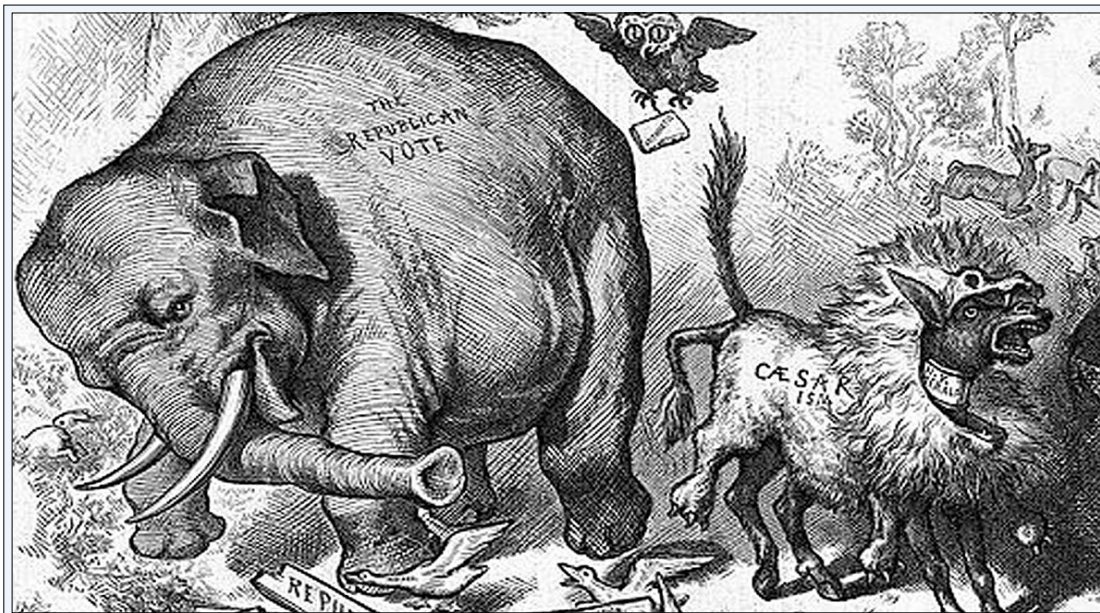
Partia demokratyczna skupiła zwolenników dużej autonomii poszczególnych stanów, opowiadała się też za utrzymaniem niewolnictwa. Dlatego zyskała zwolenników na południu państwa, zwłaszcza wśród plantatorów.

2. Typowa rezydencja właścicieli plantacji bawełny z okolic Atlanty, fotografia z pocz. XX w.

3. Budowa linii transkontynentalnej, łączącej wschodnie i zachodnie wybrzeże, przyczyniła się do szybkiego zasiedlenia i eksploatacji gospodarczej terenów w środkowej i zachodniej części Stanów Zjednoczonych. Fotografia wyk. ok. 1869 r.

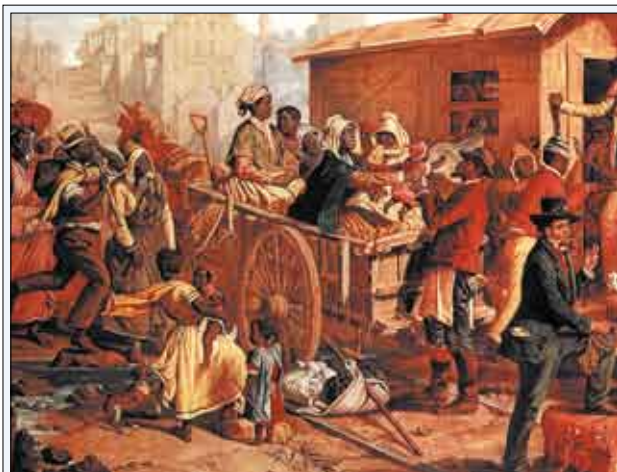
4. Słoń i osioł – symboliczne przedstawienie partii republikańskiej i partii demokratycznej w karykaturze anonimowego artysty z amerykańskiego tygodnika *Harpers weekly* (czytaj: harpers fikli), 1874 r.

Partia republikańska była partią zwolenników silnej władzy centralnej i przeciwników niewolnictwa, stąd jej duża popularność na północy kraju.

NIEWOLNICTWO I ABOLICJONIZM

Niewolnictwo istniało w Ameryce od momentu odkrycia kontynentu przez Europejczyków. W XIX wieku niewolnicy pracowali już tylko na południu kraju. Kiedy zaczęto przyłączać do państwa nowe terytoria, „Południowcy” chcieli także w nich wprowadzić niewolnictwo. Stało się to przyczyną konfliktu, który rozstrzygnięto w 1850 roku. W zamian za zakaz handlu niewolnikami w północnych stanach i uznanie Kalifornii za stan wolny od niewolnictwa plantatorzy z południa kraju wywalczyli prawo stosowania ostrych kar dla zbiegłych niewolników.

Niewolnictwo nie przestało jednak być problemem dla Amerykanów. W północnej części kraju liczba przeciwników niewolnictwa, zwanych **abolicjonistami**, ciągle się zwiększała i przybrała formę ruchu społecznego. Ruch ten był skierowany głównie przeciwko plantatorom z południowych stanów. Dla właścicieli plantacji atak na instytucję niewolnictwa był atakiem na istnienie ich majątków, które funkcjonowały dzięki pracy czarnych niewolników. Broniąc niewolnictwa, walczyli więc nie tylko o stary ład i tradycję, ale głównie o swój ekonomiczny byt.

5. Handel niewolnikami w Savannah, obraz J.O. Davidsona, ok. 1887 r.

TEKST ŹRÓDŁOWY

XIII Poprawka do Konstytucji USA, 18 grudnia 1865 r.

POLECENIE

Wyjaśnij, czego dotyczyła trzynasta poprawka.

Konfederaci uchwalili swoją konstytucję i wybrali własnego prezydenta – Davisa Jeffersona (czytaj: dejwisa dżefersona). Wydarzenie to nazwano secesją, czyli oddzieleniem, a wojnę, którą ono wywołało – **wojna secesyjna**.

Walki wybuchły w kwietniu 1861 roku. Po obu stronach konfliktu na czele armii stanęli wybitni wodzowie. Po stronie Konfederacji najwybitniejszą postacią był generał **Robert Lee** (czytaj: li),

7. Wojna domowa w Stanach Zjednoczonych w latach 1861–1865. Wymień stany, które utworzyły Konfederację

po stronie Unii generałowie **Ulysses Grant** i **William Sherman** (czytaj: **Wiliam szerman**).

W pierwszej fazie wojny szala zwycięstwa przechylała się na stronę Konfederacji. Jednak klęska generała Lee pod **Gettysburgiem** była przełomem, po którym Północ przeszła do kontrofensywy. Cały rok 1864 stał pod znakiem zwycięstw Unii. Wojna zakończyła się w **kwietniu 1865 roku** zwycięstwem zwolenników utrzymania całości państwa i abolicjonizmu.

STANY ZJEDNOCZONE PO WOJNIE

Skutkiem wojny były ogromne zniszczenia i straty w ludziach oraz trwająca wiele dziesięcioleci niechęć stanów południowych do północnych. Pozytywnymi skutkami wojny były utrwalenie jedności państwowej Stanów Zjednoczonych oraz zniesienie niewolnictwa w całym kraju, co zostało zagwarantowane wprowadzeniem odpowiedniej (trzynastej) poprawki do Konstytucji USA.

Utrwalił się również, funkcjonujący do dziś w polityce Stanów Zjednoczonych, system dwupartyjny. W 1865 roku tragicznie zakończyła się prezydentura Abrahama Lincolna. Wiosną tego roku został on zastrzelony w teatrze przez fanatycznego zwolennika Konfederatów.

Czy wiesz, że...

Po zakończeniu wojny na Południu rozpoczął działalność Ku-Klux-Klan. Była to organizacja terrorystyczna, która stawiała sobie za cel walkę ze zniesieniem niewolnictwa i równouprawnieniem.

Członkowie Ku-Klux-Klanu w Północnej Karolinie ze schwytanym zwolennikiem abolicjonizmu, ilustracja J.G. Hestera, 1870 r.

TO JEST WAŻNE

- W pierwszej połowie XIX w. Stany Zjednoczone znacznie powiększyły swoje terytorium.
- Scena polityczna w USA była podzielona na dwa obozy partyjne: demokratów i republikanów.
- Jednym z najistotniejszych problemów państwa w XIX wieku była kwestia niewolnictwa.
- W latach 1861–1865 toczyła się w Stanach Zjednoczonych wojna secesyjna, zakończona zwycięstwem zwolenników utrzymania jedności państwowej i zniesienia niewolnictwa.
- Po wojnie secesyjnej niewolnictwo w USA zostało zniesione w całym państwie.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wskaż na mapie terytoria dołączone do Stanów Zjednoczonych w XIX wieku.
2. Scharakteryzuj poglądy demokratów i republikanów. Dowiedz się, z jakiej partii pochodzi aktualny prezydent USA. Porównaj poglądy tej partii współcześnie i w XIX wieku.
3. Wymień najważniejsze przyczyny wojny secesyjnej. Ustal, jak te problemy zostały rozwiązane po zakończeniu wojny.
4. Odszukaj w różnych źródłach informacje o Abrahamie Lincolnie. Przygotuj plakaty wyborcze Lincolna na wybory prezydenckie w roku 1860 i 1865.

SŁOWNICZEK

abolicjonizm – ruch społeczno-polityczny dążący do zniesienia niewolnictwa.

preria – rozległe tereny w Ameryce Północnej porośnięte trawami.

2. EUROPA W II POŁOWIE XIX WIEKU

Wyjaśnij, jak rozumiesz pojęcie „ład powiedeński”.

WOJNA KRYMSKA

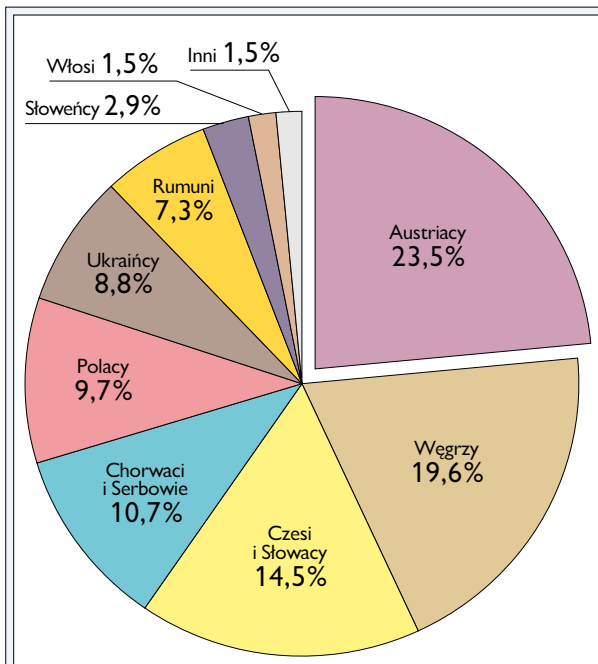
Kongres wiedeński ustalił układ sił w Europie na kilkadziesiąt lat. Gwarantem ustalonego porządku było **Święte Przymierze**. Z biegiem lat, wraz z pojawiającymi się sprzecznymi interesami, przymierze uległo rozluźnieniu. Jego rozkład ostatecznie zakończyła wojna krymska (1853–1856). Był to konflikt pomiędzy Rosją a koalicją Turcji z Francją, Wielką Brytanią i Sardynią. Przyczyną tej wojny było dążenie Rosji do opanowania cieśnin: Bosfor i Dardanele, łączących Morze Czarne z Morzem Śródziemnym. Działania wojenne trwały trzy lata. Rosja przegrała, a klęska zmusiła ją do poważnych reform wewnętrznych i rezygnacji z prób przejęcia kontroli nad Turcją. Car Aleksander II przeprowadził w 1861 roku reformy, które zapoczątkowały zniesienie w Rosji feudalizmu. Władza cara nie została jednak naruszona.

1. Elżbieta Bawarska (1837–1898), żona cesarza Franciszka Józefa I (od 1854 r.), cesarzowa Austrii i królowa Węgier, znana również jako Sissi. Jej nieszczęśliwe życie i wyjątkowa uroda uczyniły ją bohaterką masowej legendy. Portret pędzla Franza Xavera Winterhaltera, 1865 r.

AUSTRIA

W **1848 roku** w Austrii na tron wstąpił cesarz **Franciszek Józef I**, który panował w państwie Habsburgów do 1916 roku. Wkrótce nowy cesarz zaczął ograniczać wolność słowa, druku i zgromadzeń. Podstawą państwa stał się silny aparat biurokratyczny i policyjny. Monarchia Habsburgów była państwem wielonarodowościowym, gdzie obok Austriaków mieszkali przedstawiciele innych narodowości (patrz diagram 2.). Już w trakcie Wiosny Ludów o swoją wolność walczyli Węgrzy. Mimo klęski tendencje odśrodkowe, zwłaszcza we Włoszech i na Węgrzech, były silne. Cesarz zdecydował się więc na pewne ustępstwa. Zgodził się na utworzenie parlamentów krajowych (np. sejmu węgierskiego i galicyjskiego). Po klęsce w wojnie z Prusami w **1867 roku** przekształcił państwo w dualistyczną

2. Skład narodowościowy Austro-Węgier w 1910 r.

monarchię austro-węgierską (Austro-Węgry). Na jej czele stanął cesarz austriacki, który był zarazem królem węgierskim. Poza władcą wspólna była polityka zagraniczna, budżet i wojsko. Poszczególne prowincje otrzymały autonomię (np. Galicja). Podjęte reformy nie rozwiązywały problemów tej wielonarodowościowej monarchii, ale pozwoliły jej przetrwać.

FRANCJA

We Francji po Wiośnie Ludów władzę objął bratanek Napoleona I – Ludwik Bonaparte. W 1852 roku przywrócił cesarstwo i koronował się jako **Napoleon III**. Podstawą władzy cesarza była armia, policja i rozbudowana administracja. Napoleon cieszył się poparciem społecznym, dbał o rozwój gospodarczy kraju, wspierał przedsiębiorców. Ograniczył bezrobocie, organizował roboty publiczne, modernizował miasta, np. Paryż. Za jego rządów poprawiła się sytuacja gospodarcza i znacznie wzrosła zamożność Francuzów.

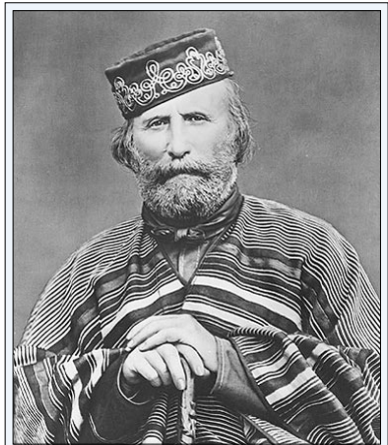
3. Napoleon III (1808–1873), prezydent Francji (1848–1852), cesarz Francuzów (1852–1870), portret pędzla Eugène'a Montpelliera (czytaj: ożena mapelliera), ok. 1860 r.

ZJEDNOCZENIE WŁOCH

W II połowie XIX wieku do najważniejszych wydarzeń na kontynencie należało zjednoczenie Włoch i Niemiec. Proces jednoczenia jako pierwsi rozpoczęli Włosi. Państwa włoskie Półwyspu Apenińskiego od średniowiecza były podzielone. Próby zjednoczenia podejmowane między innymi w czasie Wiosny Ludów zakończyły się klęską. Strażnikiem systemu politycznego obowiązującego we Włoszech była Austria, która władała północnymi państwami: Lombardią i Wenecją oraz posiadała znaczne wpływy w państwach środkowych Włoch.

Rzecznikiem zjednoczenia stało się, niezależne od Austrii, **Królestwo Sardynii**. W jego skład prócz wyspy Sardynii wchodziła bogata prowincja Piemont. Jego władca **Wiktor Emanuel II** starał się rozszerzyć swe wpływy we wszystkich państwach włoskich. Ideę zjednoczenia zrealizował powołany na stanowisko premiera hrabia **Kamil Cavour** (czytaj: kawur). Dzięki jego inicjatywie nastąpił szybki rozwój gospodarczy Piemontu. Cavour rozwijał przemysł, organizował handel, modernizował rolnictwo i budował koleje. Pomyślny rozwój gospodarczy jeszcze bardziej uwidocznił niekorzystne skutki rozbięcia, np. rozwój handlu hamowały cła istniejące między państwami.

W polityce zagranicznej Cavour opowiadał się przeciw dominacji Austrii, która była główną przeszkodą w zjednoczeniu. Zdając sobie sprawę z przewagi militarnej cesarstwa, zarówno premier jak i król zabiegali o pozyskanie sojuszników. Wkrótce doszło do sojuszu Wiktora Emanuela II

8. Giuseppe Garibaldi (1807–1882), włoski rewolucjonista, żołnierz i polityk, działacz i bojownik na rzecz zjednoczenia Włoch, fotografia z 1866 r.

z cesarzem Francji Napoleonem III. Zjednoczone siły włosko-francuskie pokonały Austriaków. Pokonana Austria oddała Królestwu Sardynii Lombardię. Zwycięstwo nad Austrią stało się sygnałem dla zwolenników zjednoczenia. W wielu państwach półwyspu obalano lokalnych władców i domagano się przyłączenia do Piemontu. O przyłączeniu do Królestwa Sardynii państw: Toskanii, Modeny, Parmy i Bolonii zadecydowały **plebiscyty ludności**.

WYPRAWA GARIBALDIEGO

Nastroje patriotyczne objęły także południowe Włochy. Wyprawę tysiąca ochotników przygotowaną przez **Giuseppe Garibaldi** (czytaj: dżuzeppe garibaldi) poparł po cichu Cavour. W maju 1860 roku oddział Garibaldiego wylądował na Sycylii i wspólnie z miejscową ludnością obalili króla. Następnie wojska Garibaldiego przeprawiły się na kontynent i zajęły Neapol. Garibaldi witany entuzjastycznie przez ludność dążył do utworzenia republiki.

Uznając jednak ideę zjednoczenia za nadrzędną, zrezygnował ze swoich ambitnych planów i uznał zwierzchnictwo króla Wiktora Emanuela II. W marcu 1861 roku ogólnowłoski parlament proklamował powstanie **Królestwa Włoch** z Wiktorem Emanuelem II jako królem.

WENECJA I PAŃSTWO KOŚCIELNE

W 1866 roku podczas konfliktu prusko-austriackiego Włochy poparły Prusy. Zwycięstwo Prus w wojnie z Austrią zapewniło Włochom odzyskanie Wenecji. Najdłużej poza granicami królestwa pozostawało Państwo Kościelne, którego samodzielności bronił stacjonujący tam garnizon francuski. Klęska Francuzów w wojnie z Prusami w 1870 roku umożliwiła Włochom zajęcie Wiecznego Miasta. Z likwidacją państwa nie pogodził się papież Pius IX. Na znak protestu zamknął się w pałacu i ogłosił więźniem Watykanu. Od 1871 roku Rzym, była stolica Państwa Kościelnego, stał się **stolicą Włoch**.

6. Ołtarz Ojczyzny w Rzymie – budowla upamiętniająca zjednoczenie Włoch, wzniesiona w latach 1885–1911 według projektu Giuseppe Sacconiego (czytaj: dziużeppe sakkoniego). Przed kolumnadą umieszczono konny pomnik Wiktora Emanuela II. Mieści się tu Grób Nieznanego Żołnierza, a także Muzeum Zjednoczenia Włoch

TO JEST WAŻNE

- W 1848 roku władzę w Austrii objął Franciszek Józef I, który rządził do 1916 roku.
- W 1867 r. cesarz przekształcił państwo w monarchię austro-węgierską.
- W latach 1852–1870 we Francji władzę sprawował cesarz Napoleon III. Jego panowanie to czas rozwoju gospodarczego Francji.
- W 1861 r. powstało zjednoczone Królestwo Włoch.
- Głównymi autorami zjednoczenia Włoch byli: Kamil Cavour, Wiktor Emanuel II i Giuseppe Garibaldi.
- Najdłużej poza państwem włoskim pozostawały Wenecja i Państwo Kościelne.

PYTANIA I POLECENIA

1. Opisz sytuację w monarchii habsburskiej w II połowie XIX w. Wskaż główne problemy.
2. Odszukaj w różnych źródłach informacje o Napoleonie III. Przygotuj notatkę, w której przedstawisz jego osiągnięcia gospodarcze.
3. Przedstaw, kiedy się pojawiły i jak narastały tendencje zjednoczeniowe we Włoszech. Które z państw włoskich i w jaki sposób odegrało decydującą rolę w zjednoczeniu Włoch?
4. Wyjaśnij, jaką rolę w procesie zjednoczenia odegrał Wiktor Emanuel II, hrabia Kamil Cavour oraz Giuseppe Garibaldi.
5. Na podstawie map wymień w porządku chronologicznym państwa, które przyłączyły się do Królestwa Sardynii.

3. POWSTANIE II RZESZY NIEMIECKIEJ

Nazwij koncepcje zjednoczenia Niemiec, które zgłoszono podczas Wiosny Ludów.

NIEMCY PRZED ZJEDNOCZENIEM

Od średniowiecza Niemcy były podzielone na małe i większe państwa oraz wolne miasta. Państwa te wchodziły w skład **Rzeszy Niemieckiej**, której od XV wieku przewodziła Austria. W 1806 roku Rzesza przestała istnieć, a Habsburgowie zrzekli się tytułu cesarzy rzymskich narodu niemieckiego. Rozpad Rzeszy, nazwanej później I Rzeszą, wzmógł dążenia zjednoczeniowe w państwach niemieckich. Podjęta w 1848 roku, w czasie Wiosny Ludów, próba odbudowy silnego, zjednoczonego państwa się nie powiodła. Problem zjednoczenia stał się przyczyną rywalizacji dwóch najsilniejszych państw

1. Bismarck (czytaj: bismark) i król pruski Wilhelm I podczas rozmów w Babelsbergu w 1862 r., ilustracja Carla Rohlinga, koniec XIX w.

niemieckich – Austrii i Prus. W 1862 roku król pruski Wilhelm I powierzył urząd premiera, czyli szefa rządu, wybitnemu politykowi **Ottonowi von Bismarckowi**, który za najważniejszy cel swojego życia uznał zjednoczenie wszystkich ziem niemieckich pod przewodnictwem Prus. Bismarck przystąpił do reformowania wojska, słusznie zakładając, że zjednoczenia można dokonać jedynie drogą militarną. W ciągu kilku lat znacznie rozbudowano armię oraz zmodernizowano jej uzbrojenie.

TEKST ŹRÓDŁOWY

Fragment przemówienia Ottona von Bismarcka z 30 IX 1862 r.

„Niemcy nie oczekują od Prus liberalizmu, lecz siły. Bawaria, Wirtembergia, Badenia mogą tolerować liberalizm i dlatego nikt nie przeznacza im roli Prus. Prusy powinny zebrać i zachować swoje siły, aż do odpowiedniej chwili, którą już niejednokrotnie zmarnowały. Granice Prus po traktacie wiedeńskim nie sprzyjają zdrowemu życiu państwowemu. Wielkich zagadnień chwili nie rozstrzyga się za pomocą mów czy postanowień większości (to właśnie był wielki błąd lat 1848 i 1849), lecz krwią i żelazem”.

POLECENIA

1. Wyjaśnij, jak rozumiesz określenie „krwią i żelazem”.
2. Opisz, jaką rolę w państwach niemieckich miały do odegrania Prusy.

WOJNA Z AUSTRIĄ

W 1864 roku Prusy wraz z Austrią w krótkiej kampanii pokonały Danię. W wyniku wojny Prusy zajęły dwa przygraniczne księstwa północne: Szlezwik i Holsztyn. Tym samym rozpoczęto proces jednoczenia Niemiec. Dwa lata później, w 1866 roku Bismarck

postanowił rozprawić się z Austrią, swoim niedawnym sojusznikiem, i ugruntować przewodnią rolę Prus w Niemczech. W ciągu trwającej kilka tygodni wojny armia pruska, dowodzona przez wybitnego dowódcę feldmarszałka **Helmuta von Moltke**, pokonała Austrię. Główna bitwa tej wojny rozegrała się **pod Sadową w Czechach**, gdzie zostały rozbite siły austriackie. Podpisane umowy pokojowe traktowały Austrię nadzwyczaj łagodnie. Kanclerz przewidywał, że po zjednoczeniu Niemiec przyjdzie mu z tym państwem współdziałać na arenie międzynarodowej, dlatego Austria nie oddała Prusom żadnej prowincji.

2. Zwycięstwo armii pruskiej nad wojskami austriackimi pod Sadową (Czechy) w 1866 r., ilustracja Carla Gustava Lohse (czytaj: karla gustawa loze), 1866 r.

WOJNA PRUSKO-FRANCUSKA

Po wyeliminowaniu Austrii jedyną przeszkodą na drodze Prus ku zjednoczeniu pozostała Francja. Cesarz Francji Napoleon III nie wykluczał możliwości wybuchu zbrojnego konfliktu z szybko rosnącym w siłę wschodnim sąsiadem. Manipulując tekstem depechy (tzw. depechy emskiej), w której pojawiły się obraźliwe dla Francji sformułowania, Bismarck spowodował, że latem 1870 roku Napoleon III wypowiedział wojnę Prusom. Francja nie

3. Zniszczenia powstałe w Paryżu na skutek ostrzału artylerii pruskiej podczas oblężenia miasta na przełomie 1870 i 1871 r., fotografia z 1871 r.

była przygotowana do wojny, a Bismarck wciągnął do niej także inne państwa niemieckie. W krótkim czasie armia pruska odniosła pełne zwycięstwo, pokonując wojska Napoleona III **pod Metzem** (czytaj: mecem) i **Sedanem**. Po rozgromieniu Francuzów i uwięzieniu Napoleona III Prusacy skierowali swe główne siły na Paryż, który po czterech miesiącach oblężenia skapitulował.

Tak zakończyła się wojna francusko-pruska. Bismarck narzucił Francji bardzo surowe warunki. Zażądał kontrybucji w wysokości 5 mld franków w złocie (do czasu jej spłaty w północnych departamentach Francji miały stacjonować oddziały niemieckie) oraz oddania Alzacji i części Lotaryngii. Obie prowincje były bardzo dobrze rozwinięte gospodarczo, obfitowały w surowce naturalne, co pozwoliło wzmocnić Niemcy ekonomicznie. Jednocześnie strata Alzacji i Lotaryngii odsuwała Francję od Renu, zapewniając Niemcom strategiczną przewagę w tej części Europy.

5. Wilhelm I Hohenzollern (czytaj: hohencolern) (1797–1888), król Prus (od 1861 r.), od 1871 r. cesarz niemiecki, współtwórca II Rzeszy Niemieckiej, fotografia z 1884 r.

6. Proklamacja II Rzeszy Niemieckiej w styczniu 1871 r., obraz Antona von Wenera, 1886 r. Wskaż postacie Wilhelma I i Ottona von Bismarcka

POWSTANIE II RZESZY

Dzięki sukcesom w wojnie z Francją Bismarck umocnił swą pozycję i skłonił władców innych państw niemieckich do uznania jedności Niemiec pod pruskim berłem. **18 stycznia 1871 roku** w sali zwierciadlanej Wersalu podpisano uroczysty **akt powstania cesarstwa**. Godność cesarza ofiarowano królowi Prus **Wilhelmowi I**. Powstała **II Rzesza** stanowiąca federację dwudziestu państw niemieckich. Zjednoczenie, do którego dążył naród niemiecki, stało się faktem. Powstanie cesarstwa niemieckiego przyspieszyło rozwój gospodarczy kraju; wkrótce Niemcy stały się jednym z najsilniejszych państw w Europie.

TO JEST WAŻNE

- Inicjatorem politycznego zjednoczenia Niemiec na drodze militarnej były Prusy pod przewodnictwem Ottona von Bismarcka.
- Bismarck doprowadził Prusy do zwycięskiej wojny z Danią i Austrią.
- W 1870 roku Prusy pokonały Francję, odebrały jej Alzację i część Lotaryngii oraz nałożyły olbrzymie kontrybucje.
- 18 I 1871 roku w Wersalu proklamowano powstanie Cesarstwa Niemieckiego, którego władcą został król pruski Wilhelm I.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wyjaśnij, dlaczego Prusy dążyły do zjednoczenia. Kiedy się pojawiły i jak narastały tendencje zjednoczeniowe w Niemczech?
2. Wyjaśnij, jak rozumiesz powiedzenie, że Niemcy zostały zjednoczone „krwią i żelazem”.
3. Wymień główne etapy jednoczenia Niemiec.
4. Porównaj ze sobą sposób zjednoczenia Włoch i Niemiec oraz dwie postacie historyczne: Bismarcka i Garibaldi.

4. NAUKA I TECHNIKA NA PRZEŁOMIE XIX I XX WIEKU

Wymień najważniejsze skutki wynaleźnia maszyny parowej.

REWOLUCJA NAUKOWO-TECHNICZNA

Po wielkim przełomie umysłowym, jaki dokonał się w epoce oświecenia, rządy i społeczeństwa państw europejskich i Stanów Zjednoczonych zaczęły doceniać znaczenie wykształcenia. Stało się to powodem szybkiego upowszechnienia oświaty, co w początkach XX wieku doprowadziło do wprowadzenia powszechnego obowiązku szkolnego w Europie i USA. Równie szybko rozwijało się też szkolnictwo średnie i wyższe. Rósł prestiż naukowców, powstawały pierwsze laboratoria i instytuty naukowe.

Wyjątkowe zasługi dla rozwoju nauki miał **Alfred Nobel** – szwedzki chemik, wynalazca dynamitu. W swoim testamencie nakazał zainwestować cały majątek w fundusz, z którego przyznawane będą coroczne nagrody za wybitne osiągnięcia w dziedzinie literatury, chemii, fizyki, biologii, medycyny oraz za szerzenie pokoju. **Nagroda Nobla** była i jest dla literatów, naukowców i ludzi polityki najwyższym wyróżnieniem spośród przyznawanych na świecie.

Postępowi nauki towarzyszył rozwój techniki. Zmiany w tych dziedzinach następowały tak szybko, że proces przypadający na przełom XIX i XX wieku zaczęto z czasem nazywać **rewolucją naukowo-techniczną**.

TEKST ŹRÓDŁOWY

1. Pamiątkowy medal z wizerunkiem Alfreda Nobla, który otrzymuje każdy laureat Nagrody Nobla

Fragment testamentu Alfreda Nobla zmarłego 10 grudnia 1896 r.

„Ja niżej podpisany, Alfred Nobel, oświadczam niniejszym, po długiej rozwadze, iż moja ostatnia wola odnośnie majątku jest następująca. Wszystkie pozostałe po mnie, możliwe do zrealizowania aktywa, mają być rozdysponowane w sposób następujący: kapitał zostanie przez egzekutorów ulokowany bezpiecznie w papierach, tworzących fundusz, którego procenty każdego roku mają być rozdzielone w formie nagród tym, którzy w roku poprzedzającym przyniesli ludzkości największe korzyści”.

POLECENIE

Wyjaśnij, skąd pozyskiwane miały być wg Nobla pieniądze na coroczne fundowanie nagród.

NAUKI PRZYRODNICZE

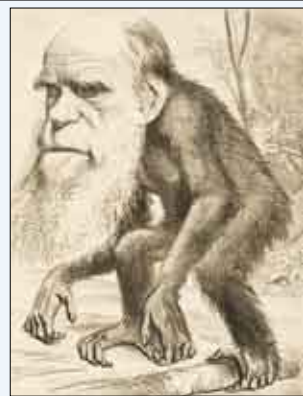
W okresie rewolucji naukowo-technicznej bardzo intensywnie rozwijały się nauki przyrodnicze. Wydarzeniem niezwyklej wagi było ogłoszenie w 1859 roku przez **Karola Darwina teorii ewolucji** w dziele *O pochodzeniu gatunków*. Teoria Darwina stwierdzała m.in., że cały świat ożywiony podlega nieuchronnym zmianom wraz z upływem czasu.

W dziedzinie chemii najważniejsza była klasyfikacja pierwiastków chemicznych i ułożenie ich w tablicę, zwaną dzisiaj **tablicą Mendelejewą** (od nazwiska jej twórcy, rosyjskiego chemika Dymitra Mendelejewą).

Wilhelm Röntgen odkrył w 1895 roku **promienie X** (nazywane dzisiaj promieniami Rentgena), co pozwoliło skonstruować urządzenie, przy którego pomocy można zajrzeć do wnętrza ludzkiego ciała bez użycia skalpela. Odkrycie promieniotwórczości przez **Henryka Becquerela** (czytaj: bekerela) w 1896 roku miało podstawowe znaczenie dla fizyki, gdyż pozwoliło zrozumieć, jak zbudowane są atomy. W roku 1898 **Maria Skłodowska-Curie** (czytaj: kiri) – polska uczona – i jej mąż Francuz – **Piotr Curie** – odkryli dwa pierwiastki promieniotwórcze: **polon** i **rad**. Za swoje osiągnięcie zostali wyróżnieni Nagrodą Nobla (Maria Skłodowska-Curie dwukrotnie).

2a. Karol Darwin (1809–1882), angielski przyrodnik, twórca teorii ewolucji, zgodnie z którą wszystkie gatunki pochodzą od wcześniejszych form, fotografia z ok. 1854 r.

2b. Karykatura z magazynu *The Hornet* (1871 r.) była jedną z wielu ukazujących Darwina jako małpę człekokształtną. Karykatury te paradoksalnie w łagodny sposób przyczyniały się do popularyzacji teorii Darwina

3. Maria Skłodowska-Curie w swoim laboratorium w Paryżu, fotografia z pocz. XX w.

Szczególne znaczenie dla rozwoju nauki miała naukowa działalność **Alberta Einsteina** (czytaj: ajnsztajna) i jego teoria względności, która zmieniła sposób pojmowania czasu i przestrzeni.

W medycynie jeden z największych sukcesów odniósł francuski chemik **Ludwik Pasteur** (czytaj: paster), który określił wpływ drobnoustrojów na rozwój niektórych chorób u ludzi i zwierząt. Znalazł też sposoby zapobiegania tym chorobom – szczepienia ochronne. Pasteur udowodnił też zasadność odkażania ran i potrzebę sterylizacji narzędzi medycznych. Był to początek

nowej nauki – bakteriologii. Pasteur odkrył zarazki wścieklizny, **Karol Eberth** (czytaj: ebert) – pałeczkę duru brzuszego, **Robert Koch** – bakterie cholery i gruźlicy. Osiągnięcia te pozwoliły uchronić i chronią obecnie przed zakażeniami miliony ludzi na całym świecie.

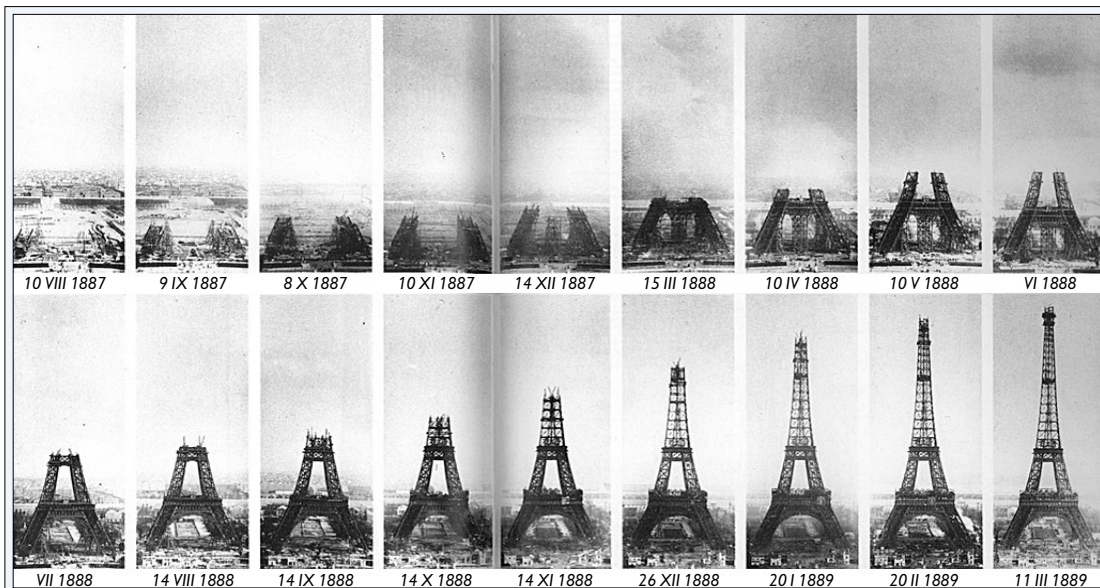
OSIĄGNIĘCIA TECHNICZNE

Nauka wspierała postęp techniczny. Wynalazki techniczne końca XIX wieku pozwoliły zwielokrotnić produkcję przemysłową i podnieść jej jakość. Nowe technologie stosowano w metalurgii i budownictwie. W pierwszej połowie XIX wieku zaczęto używać w budownictwie **żelazobetonu**, a wynalazek Alfreda Nobla – **dynamit**, będący silnym środkiem wybuchowym, znalazł szerokie zastosowanie w pracach inżynierskich. Dzięki tym osiągnięciom możliwe było wznoszenie wielopiętrowych budynków, dróg, mostów, kanałów, wiaduktów, tuneli kolejowych.

Przykładem ogromnych możliwości ówczesnych inżynierów było wybudowanie przez **Gustawa Eiffela** (czytaj: efela) w Paryżu wieży, która jest do dziś jedną z najwyższych stalowych konstrukcji na świecie (300 metrów wysokości). Budowla ta wzbudzała bardzo wie-

4. Przenośny mikroskop weterynaryjny, produkowany w Niemczech w II poł. XIX w.

5. Fotograficzna dokumentacja etapów budowy wieży Eiffla w Paryżu, lata 1887–1889

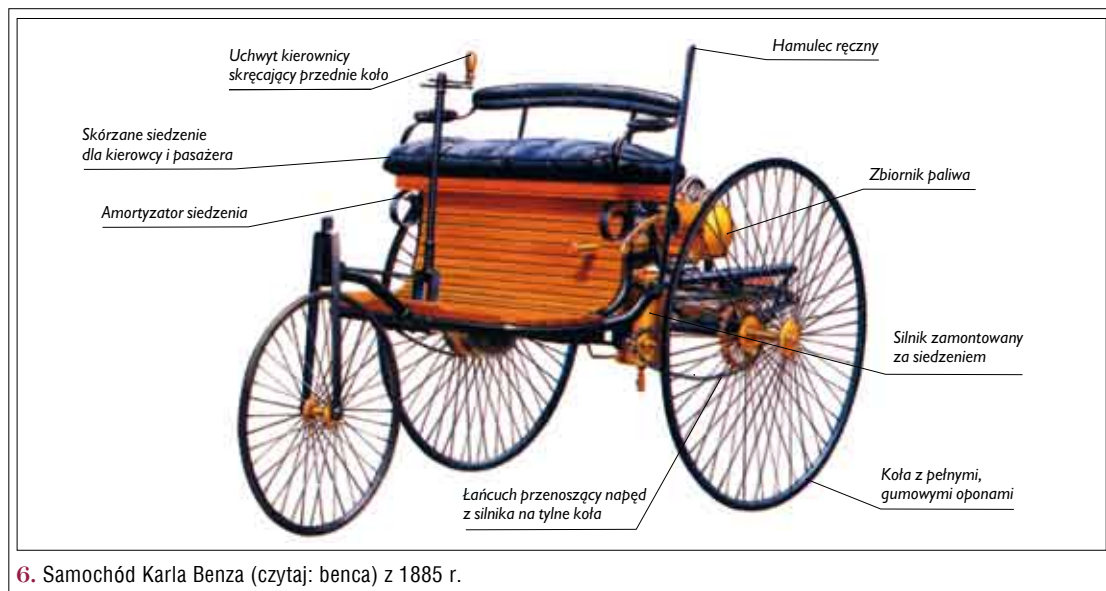
le emocji i miała przeciwników. Dziś nikt nie wyobraża sobie Paryża bez wieży Eiffla (czytaj: ajfla). Inną gigantyczną budowlą, która powstała w tym czasie, była Statua Wolności ofiarowana Amerykanom przez Francuzów, którą umieszczono w Nowym Jorku.

W połowie XIX wieku Niemiec **Werner Siemens** (czytaj: zimens) skonstruował pierwszą prądnicę, czyli maszynę do wytwarzania prądu elektrycznego. Prąd elektryczny znalazł

szerokie zastosowanie i inspirował do kolejnych wynalazków. W 1879 roku **Thomas Edison** wynalazł żarówkę, a dwa lata później oświetlenie elektryczne pojawiło się na ulicach angielskich miast. Wkrótce też zaczęto stosować elektryczność do napędu tramwajów, a następnie metra.

WYNALAZKI W KOMUNIKACJI I TRANSPORCIE

Rozwój gospodarczy wymagał szybkiej wymiany informacji. W wieku XIX we wszystkich krajach Europy powstała sieć urzędów pocztowych. Ogromnym postępowaniem w dziedzinie przekazywania informacji było wynalezienie **telegrafu**, czyli urządzenia wysyłającego sygnały elektryczne od nadawcy do odbiorcy. Sygnały te przesyłano, stosując kod, zwany **alfabetem Morse'a (czytaj: morsa)**. Przesyłanie informacji telegrafem nie dawało możliwości osobistego kontaktu między komunikującymi się stronami, a z powodów technicznych wysyłane wiadomości musiały być krótkie i zwięzłe. Dopiero **telefon** wynaleziony w 1876 roku przez **Grahama Bella** rozwiązał te problemy. Inne jeszcze możliwości dawało **radio** skonstruowane przez Włocha **Guglielmo Marconiego** (czytaj: dżulielmo markoniego) w 1895 roku.

Maszyna parowa Jamesa Watta znalazła zastosowanie w transporcie do napędu lokomotyw i statków. Silniki parowe, będące maszynami znacznych rozmiarów, nie nadawały się jednak do napędu małych pojazdów. Dopiero wynalezienie silnika spalinowego, jednocześnie przez dwóch konstruktorów: **Karla Benza** i **Gotliba Daimlera**, umożliwiło konstruowanie silników tak małych, że mogły one być użyte do napędu nowego typu pojazdów – **samochodów**.

Na początku XX wieku ludzie opanowali również przestworza. W 1903 roku bracia **Wilbur** i **Orville Wright** (czytaj: ilbur i orwil rajt) zbudowali pierwszy **samolot**, którym przelecieli ok. 300 metrów.

WYPRAWY NAUKOWO-BADAWCZE

Elementem rozwoju naukowo-technicznego były również wyprawy badawcze. Już w 1840 roku, podczas jednej z pierwszych wypraw na kontynent australijski, polski podróżnik i geolog Edmund Strzelecki zdobył najwyższy szczyt Australii i nazwał go Górą Kościuszki. Celem wielu wypraw

naukowych była Afryka. W połowie XIX wieku Anglicy: Dawid Livingston i Henryk Stanley (czytaj: stanlej) zbadali Afrykę Środkową, szczególnie dorzecze Zambezi i Konga. Czarny Ląd badali też Polacy: Stefan Rogoziński – Kamerun, Jan Dybowski – Algier, Saharę i Kongo, Jan Czekanowski – ziemie między Nilem a Kongiem.

W 1909 roku Amerykanin Robert Peary (czytaj: pery) dotarł do bieguna północnego, a dwa lata później norweski polarnik Roald Amundsen zdobył biegun południowy.

POSTĘP W ROLNICTWIE I PRZEMYŚLE SPOŻYWCZYM

Osiągnięcia nauki i techniki nie pozostały bez wpływu na rolnictwo. W 1831 roku Amerykanin Cyrus Mac Cormick (czytaj: sajrus mak kornik) skonstruował **mechaniczną żniwarkę**. Zastosowanie w napędzaniu maszyn rolniczych znalazła też maszyna parowa. Od początku XX wieku produkowano już **ciągniki z silnikiem spalinowym**.

Osiągnięcia w chemii pozwoliły na stosowanie w rolnictwie **nawozów sztucznych** i chemicznych środków ochrony roślin. W krótkim czasie wynalazki te doprowadziły do znacznego zwiększenia plonów.

Pojawiły się nowe sposoby przedłużania trwałości żywności. Jedną z nich, **pasteryzacja**, wynaleziona przez wspomnianego już bakterjologa Ludwika Pasteura, polegała na gotowaniu żywności w zamkniętych szklanych naczyniach. Inną metodą konserwacji żywności było **puszkowanie**, które zastosowała po raz pierwszy firma Henry'ego Heinza (czytaj: hajnce) w USA. Wynalezienie zamrażarek i chłodziarek umożliwiło długie przechowywanie produktów rolnych i hodowlanych oraz ich transport na duże odległości.

WYNALAZKI W ŻYCIU CODZIENNYM

Wynalazki z przełomu wieków wpłynęły nie tylko na rozwój gospodarki, ale też na codzienne życie zwykłych ludzi. Wiele z nich znalazło zastosowanie w gospodarstwach domowych i w miejscach publicznych.

Życie ludzi zmieniło się znacznie dzięki wynalezieniu elektryczności. Szczególne znaczenie miało wynalezienie żarówki.

7. Roald Amundsen (1872–1928) w czasie wyprawy na biegun południowy. Wyprawa Amundsena była wyścigiem z ekspedycją brytyjską, której przewodził Robert Falcon Scott (czytaj: falkon skot). Amundsen dotarł do bieguna południowego jako pierwszy, 14 grudnia 1911 roku, a Scott – dopiero miesiąc później (17 stycznia 1912 r.) – on i pozostali uczestnicy wyprawy brytyjskiej zginęli w drodze powrotnej. Do sukcesu wyprawy Amundsena w dużej mierze przyczyniły się psy, które ciągnęły sanie z wyposażeniem polarników. W surowym klimacie Antarktydy psy okazały się o wiele bardziej wytrzymałe od kucyków islandzkich i sań motorowych, które wykorzystał w swojej wyprawie Scott

WYBRANE OSIÓGNIĘCIA TECHNICZNE 1800–1939

- 1807 – statek parowy
- 1825 – kolej parowa
- 1835 – rower
- 1844 – telegraf
- 1853 – lampa naftowa, winda
- 1867 – maszyna do pisania
- 1870 – lodówka
- 1876 – telefon
- 1876 – silnik spalinowy
- 1879 – żarówka elektryczna
- 1881 – tramwaj elektryczny
- 1885 – samochód
- 1887 – gramofon
- 1895 – film
- 1896 – radio
- 1903 – samolot
- 1908 – odkurzacz
- 1916 – czołg

Elektryczne oświetlenie pozwoliło przedłużyć czas aktywności ludzi, gdyż światło żarówki jest w stanie dać wnętrzem jasność porównywalną ze światłem dziennym. Nie mogły jej dotąd zapewnić ani świece, ani lampy naftowe, ani nawet oświetlenie gazowe.

W latach siedemdziesiątych zaczęto produkować **lodówki**. Od 1881 roku silnik elektryczny stosowano w maszynach do szycia, a 20 lat później w domach pojawiły się pierwsze **pralki elektryczne**.

Postęp techniczny sprawił, że to, co początkowo było dostępne jedynie najbogatszym, wkrótce stało się udziałem szerokich mas. Wynaleziony w 1876 roku telefon, początkowo był ciekawostką technologiczną, a wkrótce stał się urządzeniem, bez którego trudno wyobrazić sobie życie. Siedem lat po jego wynalezieniu zbudowano linię telefoniczną łączącą dwa amerykańskie miasta – Nowy Jork i Boston. Chętnie słuchano wiadomości nadawanych przez radio, a od 1909 roku także koncertów muzycznych.

Podobnie rzecz się miała z samochodami. Karol Benz i Gotlib Daimler zaprezentowali swoje wynalazki w 1885 roku, a już po kilkunastu latach fabryka **Henry’ego Forda** w Detroit w USA rozpoczęła masową produkcję samochodów. Dzięki nowoczesnemu zorganizowaniu pracy, **taśmie produkcyjnej**, na początku XX wieku produkowano około miliona fordów rocznie.

11. Henry Ford (1863–1947) i jego najśłynniejsza konstrukcja: model „T”, którego wyprodukowano w latach 1907–1927 ponad 15 mln sztuk

TO JEST WAŻNE

- Wiek XIX nazywany jest wiekiem pary i elektryczności.
- Rozwój nauki pociągnął za sobą postęp techniczny.
- Alfred Nobel ufundował nagrodę swojego imienia za szczególne osiągnięcia na rzecz rozwoju ludzkości.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wyjaśnij, dlaczego postęp na przełomie XIX i XX wieku nazwano rewolucją naukowo-techniczną.
2. Opisz na konkretnych przykładach, jak rozwój nauki wpłynął na postęp techniczny.
3. Wybierz jeden z wynalazków technicznych, opisz okoliczności jego powstania, sposoby i skutki jego zastosowania. Szczególną uwagę zwróć na to, jak ten wynalazek zmienił życie zwykłych ludzi.
4. Zbierz informacje na temat wybranego naukowca przełomu wieków.
5. Zredaguj kalendarium jego życia i osiągnięć naukowych.
6. Przygotuj prezentację multimedialną lub album na temat: „Najważniejsze osiągnięcia rewolucji naukowo-technicznej w XIX/XX wieku i ich współczesne odpowiedniki”.

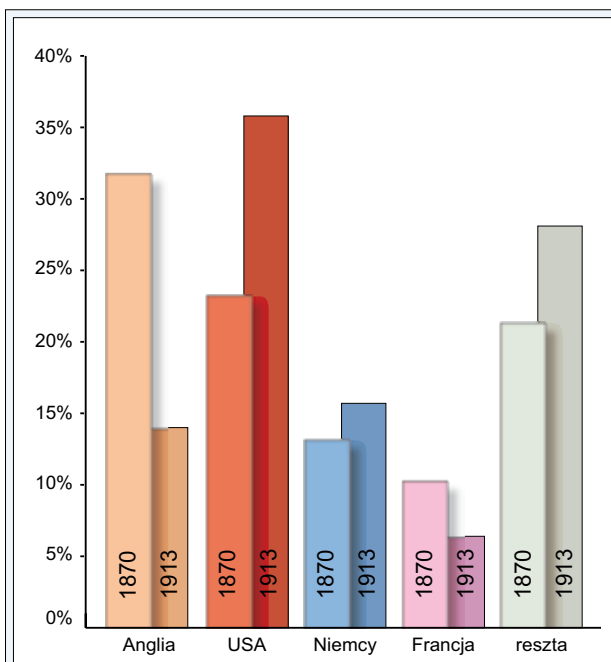
5. PRZEMIANY GOSPODARCZE I SPOŁECZNE NA PRZEŁOMIE XIX I XX WIEKU

Wyjaśnij, na czym polegała rewolucja przemysłowa.

GOSPODARCZE SKUTKI POSTĘPU TECHNICZNEGO

W drugiej połowie XIX wieku w wyniku rozwoju nauki i techniki nastąpiły wielkie zmiany gospodarcze, społeczne i kulturowe. Rozpoczęta w Wielkiej Brytanii rewolucja przemysłowa w połowie XIX wieku ogarnęła także inne państwa. Na kontynencie europejskim do najszybciej rozwijających się państw dołączyły Francja i Niemcy, na świecie – USA i Japonia.

W dalszym ciągu dominował przemysł ciężki i włókienniczy. Jednak zastosowanie nowych odkryć naukowych i wynalazków spowodowało powstanie nieznanych dotąd gałęzi przemysłu, takich jak przemysł chemiczny, elektrotechniczny, koksowniczy czy farmaceutyczny. Szybko rozwijała się także motoryzacja, komunikacja, a także dziedziny związane z prasą, kulturą, wypoczynkiem i turystyką. Postęp techniczny był rzeczywiście imponujący i objął wiele dziedzin życia. Niezwykle było także tempo, w jakim nowe urządzenia wprowadzano do powszechnego użytku, np. Edison opatentował żarówkę w 1879 roku, a już trzy lata później powstała w Nowym Jorku pierwsza miejska elektrownia.

1. Procentowy udział w produkcji przemysłowej świata wybranych państw w 1870 i 1913 r. Źródło: Paul Halsall, *Modern History Sourcebook*, 1997. Nazwij wydarzenie, które wpłynęło na rozwój gospodarczy Niemiec.

ROZWÓJ STANÓW ZJEDNOCZONYCH

Zakończenie wojny secesyjnej w **USA** było początkiem nowej ery w ich dziejach. Jeszcze przed wojną gospodarka Stanów Zjednoczonych rozwijała się w szybkim tempie. Po przejściowym kryzysie spowodowanym zniszczeniami, gospodarka amerykańska znów nabrała tempa. Stany Zjednoczone zajmowały ogromne obszary o zróżnicowanych warunkach naturalnych, czekające na zagospodarowanie. Polityka rządu zachęcała imigrantów z różnych zakątków świata do osiedlania się na ogromnych, niezamieszkałych przestrzeniach. W latach 1865–1875 do Ameryki przybyło ponad 3 miliony imigrantów, a w ciągu następnych 25 lat – dalsze 10 milionów. Wielu z nich zmierzało na Zachód, gdzie rozdzielono nieodpłatnie 600 tys. działek ziemi, rozwijając tym samym osadnictwo na obszarach nazywanych popularnie „Dzikim Zachodem”.

2. Imigranci z Europy przybywają do portu w Nowym Jorku, ilustracja z amerykańskiego dziennika *New York Times* (czytaj: nju jork tajms), 1899 r. Nazwij budowlę widoczną w tle

Gwałtowny wzrost zaludnienia był widoczny nie tylko w rejonach rolniczych. Na terenach przemysłowych, gdzie powstawały nowe miasta, rosła liczba ludności miejskiej. Najszybciej rozwijał się przemysł metalurgiczny, samochodowy, elektryczny i naftowy. Spośród przedsiębiorstw przemysłowych zaczęły wyłaniać się wielkie firmy, które wchłaniały mniejsze. Powodowało to koncentrację kapitału, w której wyniku powstawały koncerny. Najwięcej kapitału skoncentrowały w swoich rękach rodziny **Fordów** i **Rockefellerów** (czytaj: rokefelerów).

JAPONIA – DROGA DO NOWOCZESNOŚCI

Do połowy XIX wieku **Japonia** była państwem odizolowanym od świata. Trwająca wiele stuleci izolacja spowodowała, że istniały tam specyficzne struktury gospodarcze, społeczne i polityczne. Na czele państwa stał **ce-sarz**, któremu oddawano boską cześć. W imieniu cesarza państwem rządili wodzowie armii – **szogunowie**. W Japonii funkcjonowała gospodarka feudalna, a armia opierała się na rycerzach zwanych samurajami. Rządzący Japonią szogunowie zakazywali swoim poddanym jakichkolwiek kontaktów z cudzoziemcami, chroniąc w ten sposób państwo przed obcymi wpływami, które mogłyby zagrozić ich pozycji. Sytuacja zmieniła się, gdy Stany Zjednoczone postanowiły rozszerzyć

3. Rycerze japońscy – samurajowie – w rynsztunku bojowym, kolorowana fotografia z ok. 1870 r. Wielowiekowa izolacja Japonii spowodowała, że wyposażenie wojsk japońskich przetrwało niemal w niezmienionej formie przez ponad 1000 lat, aż do połowy XIX w.

strefę swoich wpływów na tajemniczy wyspiarski kraj. W 1854 roku Amerykanie zmusili Japończyków do otwarcia portów dla amerykańskich statków. Dało to początek gospodarczym i politycznym kontaktom Japonii nie tylko ze Stanami Zjednoczonymi, ale też z krajami europejskimi. Kontakty z Zachodem spowodowały zmianę mentalności w japońskim społeczeństwie. W 1867 roku na czele państwa stanął **cesarz Mutsuhito**. Reformy, które za jego rządów wprowadzono, zbliżyły Japonię do Europy, choć cesarz zachował pełnię władzy. W ramach reform zrównano w prawach wszystkich obywateli, wprowadzono powszechny obowiązek szkolny, a także uchwalono konstytucję i powołano dwuizbowy parlament.

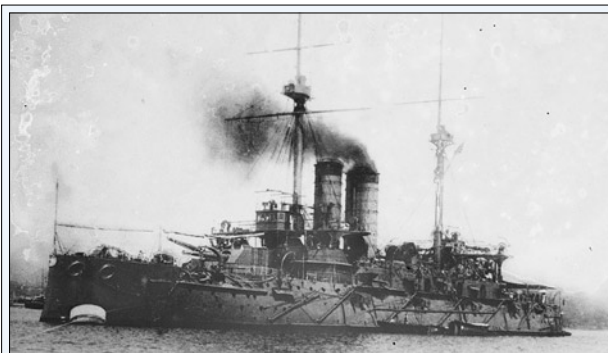
Wkrótce gospodarka japońska nabrała cech kapitalistycznych. Sprowadzono amerykańskich i europejskich doradców. Zbudowano od podstaw nowe miasta, fabryki oraz linie kolejowe. Zadbane o rozwój banków i o dobrą organizację handlu. Europejskie technologie i japońska dyscyplina pracy, sumienność i umiejętność szybkiego uczenia się spowodowały, że Japonia w ciągu 50 lat weszła do czołówki gospodarczych potęg świata.

GOSPODARCZY ROZWÓJ NIEMIEC

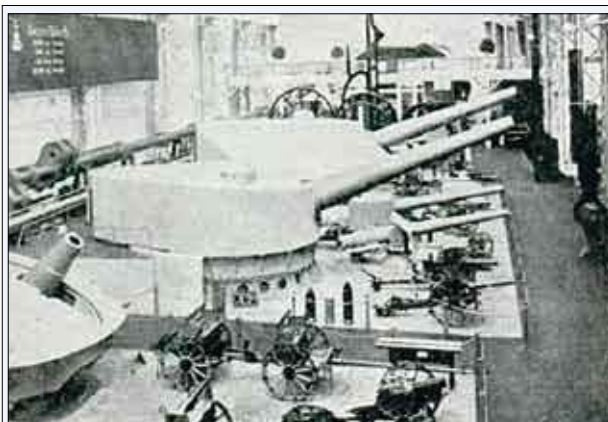
Wygrana wojna z Francją i zjednoczenie **Niemiec** przyczyniły się do szybkiego rozwoju gospodarczego państw, które weszły w skład II Rzeszy Niemieckiej. Jednolita waluta i zniesienie barier celnych ułatwiły przepływ kapitału i rozwój nowych gałęzi przemysłu. Zdobyte w wojnie z Francją ziemie: Alzacja i Lotaryngia wzbogaciły Niemcy o złoża rudy żelaza oraz soli, co wpłynęło na rozwój przemysłu ciężkiego i chemicznego. Duży udział w rozwoju gospodarczym miały banki, które prowadziły inwestycje w przemyśle. Połączenie finansów i przemysłu doprowadziło do powstania tzw. kapitału finansowego i wielkich fortun. **Kruppowie** posiadali zakłady hutnicze, kopalnie węgla i rudy żelaza, statki i stocznie. Dysponowali też jedną z największych flot handlowych w świecie. Bracia **Siemensowie** (czytaj: zimensowie) założyli zakłady przemysłu elektrotechnicznego. W przemyśle chemicznym dominowali **Bayerowie** (czytaj: bajerowie).

ROZWÓJ KOMUNIKACJI

Koniunktura gospodarcza i wzrost wymiany towarowej pomiędzy krajami, ale i częściami świata, wymuszały

4. Szybka modernizacja całej gospodarki japońskiej w II poł. XIX w. spowodowała, że już na pocz. XX w. armia japońska poziomem nowoczesności nie odbiegała od wojsk czołowych europejskich mocarstw. Na zdjęciu: japoński pancernik *Asahi*, uczestniczący w bitwie pod Cuszimą (1905 r.) w czasie wojny rosyjsko-japońskiej, w której flota japońska pokonała flotę rosyjską

5. Różne rodzaje armat produkowane przez zakłady Kruppa w Essen, będące ważną częścią niemieckiego przemysłu zbrojeniowego, fotografia z 1905 r.

6. Otwarcie Kanału Sueskiego w 1867 r., ilustracja anonimowego artysty, 1867 r.

Liczący 161 km długości kanał jest do dziś jedną z najważniejszych dróg morskich. Wyjaśnij, dlaczego

rozwój komunikacji. W przemyśle wykorzystywano surowce często sprowadzane z bardzo odległych krajów. Wyprodukowane z nich towary były dostępne na wszystkich kontynentach. Aby ułatwić transport, rozbudowywano kolej, drogi i mosty. W USA powstała kolej łącząca wybrzeża Atlantyku i Pacyfiku. W Rosji zbudowano kolej transsyberyjską, która połączyła Moskwę w Europie z Władywostokiem w Azji. Żeglugę morską i oceaniczną ułatwiała budowa Kanałów: Sueskiego, Kilońskiego i Panamskiego. W II połowie XIX wieku rozbudowywano także drogi, a w związku z budową kolei przez Alpy zaczęto drążyć tunele. Pierwszy z wielkich tuneli alpejskich, wydrążony w 1871 roku pod Mont Cenis (czytaj: mą seni), ma długość około 13 km i znacznie skrócił czas podróży z Włoch do Francji i Niemiec.

URBANIZACJA

Rozwój przemysłu i większe zapotrzebowanie na robotników przyczyniły się do powstania nowych i rozbudowy starych miast. W poszukiwaniu pracy i lepszych warunków życia ludność ze wsi przenosiła się do miast. Wzrost liczby mieszkańców miast wynikał także z poprawy

Przeczytaj

Warunki życia robotników w wielkich miastach na przełomie XIX i XX wieku

„Przedmieścia wielkich miast zamieszkiwali głównie robotnicy, którzy i tak mogli się uważać za szczęśliwców w porównaniu z setkami tysięcy osób przybyłych ze wsi do miasta, bezrobotnych bądź chwytających się sezonowych, nędznie opłacanych zajęć. We Francji w 1900 r. na 5,3 mln robotników przypadało aż 1,5 mln bezrobotnych. Nie wszyscy robotnicy byli zatrudnieni w fabrykach; wielu z nich, szczególnie kobiety, pracowało chałupniczo jako tkaczki, wytwarzało zabawki czy przedmioty luksusowe. Ludzie ci często pracowali 16 godzin dziennie i byli bardzo źle opłacani. Większość chałupników pracowało w ciasnych warsztatach”.

P. Miquel, J. Poirier, *W czasach pierwszych samochodów*, z serii *Tak żyli ludzie*, Wrocław 1994

POLECENIE

Opisz położenie robotników w miastach.

sytuacji sanitarnej i wzrostu poziomu higieny. Wprowadzenie wodociągów i kanalizacji ograniczyło epidemie, zmniejszyło śmiertelność i wydłużyło średnią życia ludzkiego.

W miastach istniało duże zróżnicowanie. Najbogatsi zamieszkiwali odrębne, luksusowe dzielnice. Średnio zamożni – pracujący przedsiębiorcy, urzędnicy, bankowcy – starali się naśladować styl życia najbogatszych. Robotnicy mieszkali w uboższych dzielnicach, często o bardzo niskim standardzie.

Napływ ludności spowodował powstanie **metropolii**. Były to wielkie miasta z centrami przemysłowymi, handlowymi i finansowymi, zajmujące olbrzymi teren. Stare miasta przebudowywano. Zamiast dotychczasowych wąskich uliczek wytyczano szerokie aleje, bulwary i ulice, przy których wznoszono pałace, siedziby banków czy eleganckie sklepy. Przebudowę przeprowadzono m.in. w Paryżu, Wiedniu, Madrycie i Budapeszcie.

Miasta były także ośrodkami kulturowymi, do których najszybciej docierały i w których upowszechniały się nowe idee, wynalazki. Działyły w nich teatry, opery, organizowano wystawy, otwierano biblioteki, redakcje gazet czy siedziby partii politycznych. Pobyt w mieście sprzyjał zdobywaniu wykształcenia, tym bardziej, że w wielu krajach Europy i w Ameryce Północnej wprowadzono obowiązkowe, powszechne i bezpłatne szkolnictwo.

7. Najbardziej znana paryska ulica – Pola Elizejskie. Po przebudowie przeprowadzonej w II połowie XIX w. Pola Elizejskie stały się reprezentacyjną aleją stolicy. *Nazwij zabytek widoczny w centralnym punkcie placu*

POSTĘP A ŚRODOWISKO

Postęp spowodował, że człowiek coraz bardziej ingerował w środowisko naturalne, powodując w nim nieodwracalne zmiany. Rozwijający się na szeroką skalę przemysł samochodowy potrzebował kauczuku do produkcji opon, co stało się przyczyną dewastacji środowiska przyrodniczego w Kongu Belgijskim. Wynalezienie silnika spalinowego spowodowało wzrost zapotrzebowania na ropę naftową. Pierwszy szyb naftowy powstał w Stanach Zjednoczonych i to wydarzenie uznaje się za narodziny górnictwa naftowego. W kolejnych latach powstały

szyby naftowe w Rosji i Kanadzie. Pod koniec XIX wieku wybudowano je także w Indiach i Iranie. Początkowo ilość wydobywanej ropy naftowej była niewielka. Jednak już w 1900 roku ilość ta wzrosła do 20 mln ton.

Wynalazki techniczne, takie jak silnik elektryczny, spalinowy czy żarówka, stały się motorem rozwoju przemysłu w XIX w. Ich zastosowanie spowodowało wzrost zapotrzebowania na energię. Większość energii elektrycznej wytwarzano i także dziś się wytwarza, spalając węgiel kamienny i brunatny, ropę naftową i gaz ziemny. Są to **surowce nieodnawialne**, których wydobycie i przeróbka powodują zanieczyszczenie i degradację środowiska.

Przeczytaj

Norman Davies o urbanizacji w XIX wieku

„W dziedzinie społecznej rozwój urbanizacji na wielką skalę przyniósł ze sobą całe mnóstwo nieznanych dotąd problemów, powstanie nowych klas społecznych, wielki wybór nowych usług publicznych. W tej ostatniej kategorii znalazły się brukowane ulice, miejski transport, system oświetlenia miast, brygady strażackie, sieć wodociągów, gazownie, system ścieków (...), szpitale, parki, policja. W miejsce dawnego wiejskiego rozróżnienia między szlachtą i chłopami pojawił się nowy miejski podział na klasy średnie i klasy pracujące. W obrębie klas pracujących istniały właściwe im hierarchie (...): zawodowi prawnicy czy lekarze uważali, że stoją na drabinie społecznej o wiele wyżej niż kupcy i sklepiarze. (...) Instytucja służby w licznych domach zamożnej klasy średniej tworzyła znaczną pulę miejsc pracy zarówno dla mężczyzn, jak i dla kobiet”.

Norman Davies, *Europa*, Kraków 1998

POLECENIA

1. Wymień nowe klasy społeczne powstałe w II połowie XIX w.
2. Wypisz skutki urbanizacji.

To jest ważne

- W połowie XIX w. w wyniku postępu technicznego powstały nowe gałęzie przemysłu.
- Do grona najszybciej rozwijających się państw dołączyły Niemcy, USA i Japonia.
- Rozwój gospodarczy spowodował urbanizację, czyli rozwój starych i powstawanie nowych miast.
- Negatywnym następstwem rozwoju przemysłowego była trudna sytuacja robotników i niszczenie środowiska naturalnego.
- Koniunktura gospodarcza, wzrost produkcji i wymiany towarowej spowodowały rozwój komunikacji.

PYTANIA I POLECENIA

1. Scharakteryzuj rozwój gospodarczy światowych mocarstw w XIX w. Które z nich pozostały potęgami gospodarczymi także w XX i XXI w.?
2. Wyjaśnij terminy: „urbanizacja”, „metropolia”.
3. Wymień dziedziny życia, w których nastąpiły największe zmiany.
4. Wyjaśnij, w jaki sposób przemiany gospodarcze i społeczne wpłynęły na zmianę sposobu myślenia ludzi.

SŁOWNICZEK

kaučuk – naturalny lub syntetyczny, wytrzymała substancja o dużej elastyczności i jednocześnie plastyczności. Naturalny kaučuk jest substancją otrzymywaną z soku mlecznego drzew uprawianych na plantacjach w krajach tropikalnych.

koncern – zespół przedsiębiorstw należący do jednego właściciela. Powstaje na skutek koncentracji kapitału, w wyniku łączenia firm. Firmy wchodzące w skład koncernu mają odrębną osobowość prawną, stanowią jednak gospodarczą całość.

6. KULTURA NA PRZEŁOMIE XIX I XX WIEKU

Wymień główne cechy kultury romantycznej.

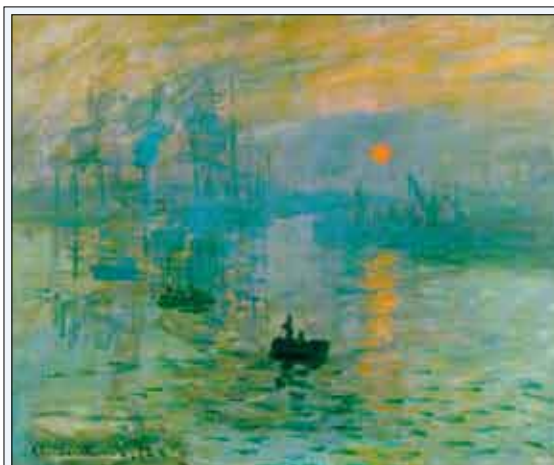
LITERATURA

XIX wiek był czasem wielkich odkryć naukowych, wynalazków, które na zawsze zmieniły życie ludzi. Postęp dotyczył także sztuki. Głównym wyrazicielem nowych idei, myśli, uczuć stało się malarstwo. Najlepiej też ukazywało realia życia ówczesnego społeczeństwa.

W połowie XIX w. romantyzm zaczął ustępować nowemu kierunkowi w kulturze – **realizmowi**. Głosił on skupienie się na świecie realnym i konieczność wiernego odtwarzania tego świata w dziełach. Artyści i pisarze podejmowali trudne tematy z życia codziennego: ciężkie warunki pracy, walkę o byt i dobra materialne. Ukazywali je realistycznie, czyli takimi, jakimi były w istocie, bez żadnych upiększeń. Tematykę utworów stanowiły często problemy zwykłych ludzi oraz ich codzienne troski. W duchu realizmu pisali m.in.: **Honore de Balzac** (czytaj: onore de balzak) we Francji, **Lew Tołstoj** oraz **Fiodor Dostojewski** w Rosji, **Karol Dickens** (czytaj: dikens) w Anglii. Innym kierunkiem w literaturze tego czasu był naturalizm. Jego twórcy przedstawiali najciemniejsze strony życia. Z fotograficzną wręcz dokładnością opisywali postaci z marginesu, potępione i odrzucone przez społeczeństwo.

MALARSTWO I ARCHITEKTURA

Najsilniejszym z kierunków XIX-wiecznego malarstwa był **impresjonizm**. Impresjoniści dążyli do utrwalenia przelotnych wrażeń, które w danej chwili odczuwał artysta (w języku francuskim *impression* oznacza wrażenie). Stosowano grę światła i koloru. Wybitnymi impresjonistami byli: **Claude Monet** (czytaj: kłod mone), **Auguste Renoir** (czytaj: agust renuła), **Edward Manet** (czytaj: mane). Nowatorski sposób malowania szedł w parze z nową tematyką

1. Claude Monet, *Impresja, wschód Słońca* – obraz namalowany przez artystę w 1872 r. dał nazwę całemu kierunkowi

2. Vincent van Gogh, *Słoneczniki*, 1888 r.

obrazów. Impresjoniści odrzucali malarstwo historyczne, skupiając się na pięknych krajobrazach i odrealnionych portretach.

Na gruncie impresjonizmu narodził się postimpresjonizm. Postimpresjoniści chcieli udoskonalić metody impresjonistów, poszukując nowych środków wyrazu, tworząc własne style. Jednym z nich był **Vincent van Gogh** (czytaj: wan gog), autor słynnych „Słoneczników”, oraz **Paul Gauguin** (czytaj: pol gogę). Pod koniec XIX w. nastąpił zwrot ku symbolizmowi, w którym starano się przedstawić rzeczywistość, odwołując się do świata przeżyć wewnętrznych, do symboli biblijnych i antycznych. Jednym z przedstawicieli tego nurtu był **Gustaw Moreau** (czytaj: moro). W architekturze i sztukach plastycznych na przełomie wieków pojawił się nowy styl zwany **secesją**. Wykorzystywano w nim elementy roślinne i płynne, faliste linie. W tym wyjątkowo dekoracyjnym stylu upiększano budynki użyteczności publicznej, domy, wnętrza i meble, a nawet stacje metra. W stylu secesyjnym **Antonio Gaudi** zaprojektował w Barcelonie kościół **La Sagrada Familia** (czyli Najświętszej Rodziny). Przedstawicielem malarstwa secesyjnego był **Gustaw Klimt**.

PRASA I FILM

W drugiej połowie XIX wieku bardzo szybko rozwijała się prasa – jedyny w owym czasie masowy środek informacji i kształtowania opinii. Zmniejszenie analfabetyzmu, rozkwit życia politycznego i obniżenie kosztów techniki drukarskiej spowodowały wzrost liczby wydawanych tytułów. Wydawcy starali się pozyskać jak największą liczbę czytelników. W poszukiwaniu ciekawych informacji w różne części globu wysyłano korespondentów, którzy opisywali dalekie kraje i relacjonowali wydarzenia zarówno poważne, jak i sensacyjne. Drukowano także powieści w odcinkach, które cieszyły się wielką popularnością. Potrzeba szybkich informacji spowodowała powstanie agencji informacyjnych. Jedną z pierwszych założył w Londynie Paul Reuter (czytaj: pol rojter).

W 1895 roku bracia **Ludwik i August Lumière** (czytaj: limier) zorganizowali w Paryżu pierwszą projekcję, na

3. Wejście do stacji metra w Paryżu zaprojektowane w stylu secesji przez francuskiego architekta Hectora Guimarda (czytaj: ektora gimarda) w 1900 r.

4. Kadr filmu braci Lumière, *Wyjście robotników z fabryki*, który zaprezentowano publiczności w 1895 r.

której pokazano ruchome obrazy, czyli film wyświetlany **kinematografem**. Tak narodziło się kino, które stało się środkiem przekazu i masową formą rozrywki.

Przełom XIX i XX wieku (lata 1871–1914) historycy nazywają **„la belle époque”** (czytaj: la bel epok) – **„piękna epoka”**. Poza Bałkanami był to czas pokoju w Europie. Europejczycy cieszyli się względnym dobrobytem, wierzyli w postęp i korzystali z rosnącej zamożności. Kwitło więc życie kulturalne. Popularną i dostępną dla wszystkich formą spędzania wolnego czasu były przedstawienia uliczne, zabawy taneczne, z czasem kino i radio. Dla rozrywki ludzie chętnie chodzili do kawiarni, a nawet na plażę. Bogatsi wybierali operę i teatr. Tak zaczęła powstawać **kultura masowa**.

KULTURA FIZYCZNA I SPORT

Masową rozrywką stał się również sport. Popularne stały się wycieczki, powstały nowe dyscypliny sportowe: kolarstwo, tenis, boks, piłka nożna czy wyścigi samochodowe. Wraz z rozwojem sportu zakładano pierwsze kluby sportowe, towarzystwa gimnastyczne i ligi piłkarskie. Sformułowano także przepisy sportowe dotyczące zasad i warunków przeprowadzania zawodów w różnych dyscyplinach, na które przychodziło tysiące widzów. Pod koniec XIX wieku wśród działaczy sportowych odżyła idea olimpijska. Z inicjatywy **Pierre’a de Coubertin** (czytaj: pjera de kubertę) w Atenach w 1896 roku odbyły się nowożytnie igrzyska olimpijskie. Powstał też Międzynarodowy Komitet Olimpijski odpowiedzialny za organizację olimpiad co cztery lata.

5. Start do finału biegu na 100 metrów podczas pierwszych igrzysk nowożytnych w Atenach, kolorowana fotografia z 1896 r.

TO JEST WAŻNE

- W II połowie XIX wieku w literaturze dominował realizm. Popularny był także naturalizm.
- Najważniejszym z kierunków XIX-wiecznego malarstwa był impresjonizm.
- Zastosowanie praktyczne wynalazków technicznych zmieniło codzienne życie zwykłych ludzi.

PYTANIA I POLECENIA

1. Scharakteryzuj główne kierunki literackie końca XIX wieku: realizm, naturalizm.
2. Wymień najważniejsze założenia artystyczne impresjonistów. Porównaj dowolny obraz impresjonistyczny z obrazem z poprzednich epok. Wyjaśnij, na czym polega najważniejsza zmiana.
3. Przedstaw, jak zmieniło się życie przeciętnego człowieka na przełomie XIX i XX w. Przygotuj na ten temat prezentację.
4. Wyjaśnij, jak rozumiesz termin „kultura masowa”. W jaki sposób nowe środki przekazu, takie jak prasa czy kino, wpływały na powstawanie kultury masowej?

7. ŻYCIE POLITYCZNE NA PRZEŁOMIE XIX I XX WIEKU

Przypomnij, kto zaproponował jako pierwszy trójpodział władzy i na czym polegała ta zasada.

USTROJE PAŃSTW W KOŃCU IXX WIEKU

Od połowy XIX wieku coraz więcej władców europejskich wprowadzało demokratyczne zasady sprawowania władzy. **Rządy absolutne** przetrwały do początku XX wieku jedynie w Rosji.

Najpowszechniejszą formą ustrojową była **monarchia konstytucyjna**. Władzę sprawował w niej król, ale musiał kierować się zasadami przyjętymi w konstytucji. Szczególny charakter miała monarchia brytyjska. W Anglii, uznawanej za kolebkę parlamentaryzmu, nigdy nie spisano konstytucji w jednym dokumencie. Anglia była też **monarchią parlamentarną**, gdyż faktyczną władzę sprawował parlament, a władzę monarchy stopniowo ograniczano na rzecz premiera i rządu. Premierem był zawsze lider partii, która wygrała wybory do Izby Gmin.

Po skomplikowanych przemianach ustrojowych Francja od roku 1870 stała się **republiką**. Władza ustawodawcza należała do dwuizbowego parlamentu, władza wykonawcza – do prezydenta i rządu. Początkowo prezydent mianował ministrów i stał na ich czele, ale później utworzono urząd premiera.

W Stanach Zjednoczonych funkcjonowała **republika prezydencka**. W tym ustroju prezydent sprawował władzę wykonawczą: był głową państwa i szefem rządu. Władza ustawodawcza należała do kongresu, ale rząd odpowiadał przed prezydentem.

ROZWÓJ PARLAMENTARYZMU

Nadawane przez władców konstytucje (najczęściej po Wiośnie Ludów) zapewniały obywatelom podstawowe prawa i wolności, w tym możliwość wybierania swych przedstawicieli do władz ustawodawczych (parlamentów). Należy jednak podkreślić, że w XIX wieku prawo wyborcze przysługiwało obywatelom posiadającym określony majątek (cenzus majątkowy) i będącym w odpowiednim wieku (cenzus wieku). Działania

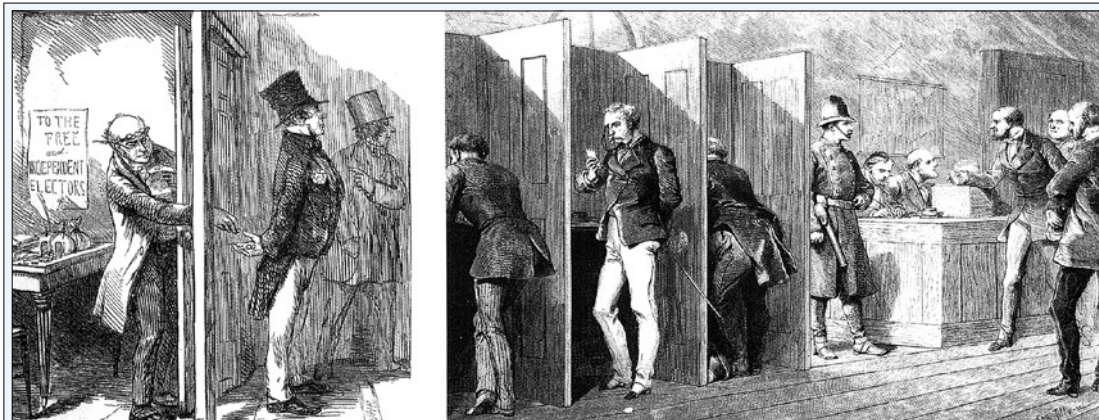
1. Schemat systemu parlamentarnego we Francji w końcu XIX w.

2. Schemat systemu parlamentarnego w Anglii w XIX w.

3. Schemat systemu parlamentarnego w Stanach Zjednoczonych w XIX w.
Porównaj realizację idei trójpodziału władzy w różnych państwach

4. Angielska karykatura jawności i tajności wyborów, ilustracja z tygodnika *London Illustrated*, II poł. XIX w.

zwolenników demokracji doprowadziły do tego, że pod koniec XIX wieku w wielu krajach wprowadzono czteroprzymiotnikową ordynację wyborczą. Wybory w tych krajach były więc: **powszechnie** – głosują wszyscy pełnoletni obywatele, **równe** – każdy wyborca ma jeden głos, **bezpośrednie** – wyborcy głosują na konkretne osoby, **tajne** – wyborcy głosują anonimowo. Parlamente odgrywały w państwach coraz większą rolę. Już nie tylko ustanawiały prawa, ale uchwały budżety i kontrolowały rządy.

Wybrani posłowie pochodzili na ogół z różnych partii politycznych. Rządy w państwie przejmowała ta partia, która w wyniku wyborów miała większość w parlamencie. Powołanie rządu polegało na ustaleniu, kto będzie jego premierem (szefem) i kto obejmie teki ministrów. Niekiedy premiera powoływał władca, np. cesarz.

Rozwój obywatelskich praw wyborczych w XIX wieku

Data	Kraj	Prawa obywatelskie
1835	Wielka Brytania	Prawa wyborcze dla wszystkich płatników podatków miejskich
1870	Wielka Brytania	Wprowadzenie zasady tajnego głosowania
1871	Francja	Praktyczne wprowadzenie czteroprzymiotnikowej ordynacji wyborczej
1874	Szwajcaria	Powszechne prawo wyborcze dla dorosłych mężczyzn
1890	Hiszpania	
1893	Belgia	
1896	Holandia	
1898	Norwegia	Prawo uczestnictwa kobiet w wyborach lokalnych
1879	Wielka Brytania	
1893	Nowa Zelandia	
		Pełne prawa wyborcze dla kobiet

Jeśli żadna z partii politycznych nie miała parlamentarnej większości, kilka ugrupowań o podobnym programie mogło utworzyć **koalicję** i powołać **rząd koalicyjny**.

AKTYWNOŚĆ POLITYCZNA SPOŁECZEŃSTW

W XIX wieku rosło zainteresowanie społeczeństw polityką. Wzrost czytelnictwa, również prasy codziennej, podnosił świadomość społeczną. Upowszechniały się więc idee polityczne, a bardziej świadomi obywatele dążyli do tego, aby mieć wpływ na rządy w państwie. Najbardziej zaangażowani organizowali się w stowarzyszenia i **partie polityczne**.

Przemiany gospodarcze i społeczne spowodowane rewolucją przemysłową doprowadziły do narastania konfliktu pomiędzy właścicielami zakładów pracy (pracodawcami) a pracownikami. Dwie nowe ideologie: **socjalizm** i **solidaryzm społeczny** różniły się zasadniczo w kwestii stosunku do tego konfliktu.

SOCJALIZM

Socjalizm był poglądem, który rozwiązanie konfliktu między pracownikami a pracodawcami widział w walce robotników o prawa. Celem socjalistów było obalenie własności prywatnej i wprowadzenie **społecznej własności środków produkcji**. Oznaczało to, że w ustroju socjalistycznym środki produkcji (fabryki, gospodarstwa rolne, maszyny i narzędzia) należałyby do całego społeczeństwa, a zarządzane byłyby przez jego przedstawicieli. Aby to osiągnąć, należało odebrać środki produkcji dotychczasowym właścicielom. Jedni uważali, że można to zrobić drogą pokojową – byli to socjaliści utopijni. Inni – jak **Fryderyk Engels** i **Karol Marks** – głosili, że można ten cel osiągnąć jedynie na drodze walki, a nawet rewolucji. Zwolennicy tego poglądu – **marksieści** – sądzili, że poprawę własnego położenia robotnicy powinni sobie sami wywalczyć, przejąć władzę właśnie na drodze rewolucji, a następnie wprowadzać w swoich państwach socjalizm. Głosili, że rewolucja, aby była skuteczna, powinna wybuchnąć we wszystkich krajach, dlatego rzucono hasło: „Proletariusze wszystkich krajów łączcie się”. Ostatecznym celem, który wyznaczył Marks robotnikom, było wprowadzenie w całym świecie ustroju komunistycznego (łac. communus – wspólny). Nie istniałyby w nim klasy społeczne, a wszystkie środki produkcji byłyby wspólną własnością ogółu obywateli.

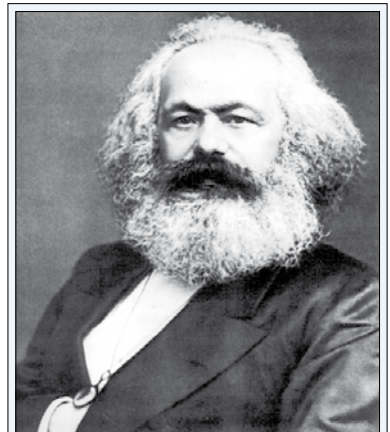

Czy wiesz, że...

Prawica i lewica

Ukształtowany w czasach Wielkiej Rewolucji Francuskiej podział ugrupowań politycznych na lewicę, centrum i prawicę z czasem przyjął się w całej Europie.

Partie lewicowe opowiadały się za radykalnymi zmianami mającymi zmniejszyć nierówności społeczne. Partie prawicowe z kolei cechowało przywiązanie do tradycji i autorytetów, a także szacunek dla istniejącego ładu i porządku prawnego. Prawicę i lewicę różnił też stosunek do własności środków produkcji. Partie lewicowe opowiadały się za tym, aby właścicielami fabryk było państwo jako reprezentant całego społeczeństwa. Prawicowcy głosili natomiast, że właścicielami środków produkcji powinny być osoby prywatne.

5. Karol Marks (1818–1883), fotografia, ok. 1880 r.

SOLIDARYZM SPOŁECZNY I POWSTANIE PARTII CHADECKICH

Odmiennej od socjalistów i komunistów postawę wobec konfliktu pracodawca – pracownik przyjął Kościół katolicki. Wyrazem tej postawy była encyklika **Rerum novarum** ogłoszona w **1891 roku**. Papież **Leon XIII** w miejsce „walki klas” proponował „**zgodę klas**”. Apelował również do pracodawców o postępowanie wobec robotników zgodne z duchem chrześcijańskim i przekonywał, że walka jest niekorzystna dla obu stron konfliktu. Pracodawcy i pracownicy powinni się porozumieć i wypracować rozwiązania kompromisowe, satysfakcjonujące obie strony. Pogląd ten nazwano **solidaryzmem społecznym**. Zakładał on współdziałanie wszystkich warstw społecznych.

TEKST ŹRÓDŁOWY

Fragment encykliki **Rerum novarum** Leona XIII z 1891 roku

„Jest zasadniczym błędem w sprawie, o której mówimy, ulegać pogładowi, że dwie klasy są sobie z natury swojej przeciwne, jak gdyby już sama natura uzbroiła bogatych i proletariat do walki ostatecznej z sobą. Sprzeciwia się to tak dalece rozumowi i rzeczywistości, że prawdą jest wprost przeciwne stwierdzenie; jak bowiem poszczególne członki w ciele ludzkim zestrzają się, mimo swej różnorodności między sobą, tworząc w ten sposób harmonijny zespół, tak również w społeczeństwie ludzkim dwie te klasy przez naturę skazane są na to, by się z sobą łączyły w zgodzie i by sobie odpowiadały w równowadze. Jedna drugiej bezwzględnie potrzebuje i ani kapitał bez pracy, ani bez kapitału praca istnieć nie może”.

POLECENIE

Wyjaśnij, do czego papież porównuje społeczeństwo i jak wykorzystuje to porównanie do prezentacji swoich poglądów.

NACJONALIZM

Pod koniec XIX wieku zaostrzyły się kwestie narodowe. Radykalizacja poglądów części polityków doprowadziła do powstania **ideologii nacjonalistycznej** (z łac. natio – naród), która zakładała nadrzędność interesów własnego narodu, uznanie go za najwyższą wartość. Prowadziło to do traktowania innych nacji jako mniej wartościowych. Interes narodu miał być też ważniejszy od interesu pojedynczego człowieka.

Skrajnym objawem nacjonalizmu był **szowinizm** – postawa pogardy i nienawiści dla innych narodów.

EMANCYPACJA KOBIET

Zmiany gospodarcze pociągnęły za sobą zmiany społeczne. Dotyczyły to także kobiet. W tradycyjnych społeczeństwach wyraźnie rozdzielano rolę kobiet i mężczyzn. Kobiety prowadziły dom i wychowywały dzieci. Mężczyźni zarabiali na utrzymanie rodziny.

W XIX wieku ruch nazwany emancypacją kobiet na nowo próbował określić ich miejsce i pozycję w społeczeństwie. Najważniejszym jego celem było zrównanie kobiet z mężczyznami w prawach społecznych i politycznych. Działaczki tego ruchu nazwano **sufrażystkami**. Termin ten pochodzi od złożonej w 1867 roku petycji w sprawie praw wyborczych dla kobiet (od angielskiego suffrage (czytaj: safredż) – głos wyborczy). Sufrażystki walczyły o możliwość kształcenia i prawa polityczne. Ruch ten najszybciej

rozwijał się w USA, Wielkiej Brytanii i Nowej Zelandii. Pierwszym krajem, który w 1893 roku dał kobietom prawo głosu, była właśnie Nowa Zelandia, następnie wprowadzono je w kilku stanach USA. W Polsce prawa polityczne przyznano kobietom w 1918 roku, a we Włoszech i Japonii dopiero w 1945 roku. Wiele kobiet sprzeciwiało się sufrażystkom, uważając, że ich ruch zagraża tradycyjnym wartościom społecznym.

6. Kobiety idące na pierwsze głosowanie w stolicy Nowej Zelandii – Wellington (czytaj: łelington) w 1909 r. Nowa Zelandia była pierwszym państwem, w którym kobietom przyznano pełne prawa wyborcze

7. Marsz sufrażystek w Nowym Jorku, 1912 r.

TO JEST WAŻNE

- W XIX w. nastąpił wzrost zainteresowania życiem politycznym i społecznym.
- Przemiany związane z Wiosną Ludów doprowadziły do rozwoju parlamentaryzmu.
- Socjalizm to pogląd, że środki produkcji powinny należeć do społeczeństwa, a nie do prywatnych właścicieli.
- Solidaryzm społeczny głosił, że konflikt pomiędzy pracodawcą a pracownikiem należy rozwiązać przez ogólnospołeczne porozumienie.

PYTANIA I POLECENIA

1. Opisz, na czym polegał parlamentaryzm na wybranym przykładzie państwa europejskiego z końca XIX w.
2. Przedstaw różne poglądy na konflikt pracodawca – pracownik. Zaproponuj własne rozwiązania.
3. Scharakteryzuj poglądy partii politycznych: robotniczych, chadeckich i nacjonalistycznych w XIX w.
4. Odszukaj w tekście informację o podziale na lewicę i prawicę. Oceń, czy ten podział jest aktualny do dziś. Podaj przykłady z różnych krajów.
5. Wskaż związek przyczynowo-skutkowy między rozwojem czytelnictwa a demokratyzacją życia społeczeństw.

SŁOWNICZEK

elektorat – ogół osób mających prawo wyborcze.

emancypacja – ruch społeczny zapoczątkowany w I połowie XIX w. w W. Brytanii i USA dążący do uznania praw kobiet w życiu publicznym, prawa do brania udziału w wyborach, do nauki w szkołach średnich i wyższych oraz do wykonywania różnych zawodów.

ordynacja – zbiór przepisów regulujący sposób przeprowadzenia wyborów.

partia – (z łac. *pars* – część) dobrowolna organizacja społeczna o określonym charakterze politycznym.

sufrażystka – (z ang. *suffrage* – głos wyborczy) nazwa używana wobec kobiet będących zwolenniczkami lub uczestniczkami ruchu emancypacji.

8. EKSPANSJA KOLONIALNA

Jakie były skutki wielkich odkryć geograficznych dla Europy, a jakie — dla innych kontynentów?

PRZYCZYNY EKSPANSJI KOLONIALNEJ

W państwach, które stawały się potęgami gospodarczymi w XIX wieku, rosło zapotrzebowanie na miejsca, w których można sprzedać swoje towary, czyli rynki zbytu na tanie surowce naturalne i na tanich robotników. Takie potrzeby zaspokoić mogły jedynie kolonie, czyli posiadłości, najczęściej zamorskie. Z kolonii sprowadzano głównie rudy żelaza, rudy miedzi, ropę naftową, kauczuk i bawełnę. Były to też ważne punkty strategiczne świata.

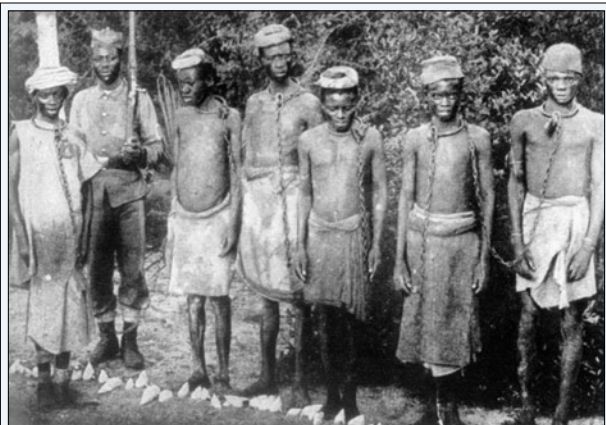
Posiadanie kolonii dawało ogromne korzyści i prestiż. Wymagało to jednak od państwa dużych nakładów na rozbudowę floty i armii do obrony i utrzymania zamorskich posiadłości. Dlatego do wyścigu o opanowanie kolonii stanęły tylko największe mocarstwa. Wyścig ten nazwano **ekspansją kolonialną**. Jej ofiarą padały przede wszystkim tereny bogate w surowce, ale gospodarczo i politycznie zacofane.

FORMY EKSPANSJI

Pierwsze kolonie założono w Ameryce już w XVI wieku. Z czasem, w miarę odkrywania nowych, nieznanych Europejczykom obszarów, zaczęto je zakładać także na innych kontynentach. Początkowo mocarstwami kolonialnymi były tylko Hiszpania i Portugalia, później kolonie zaczęli zakładać Holendrzy, Anglicy, Francuzi i Amerykanie.

W pierwszej połowie XIX wieku na skutek szybkiego rozwoju gospodarczego i wzrostu zapotrzebowania na surowce naturalne tempo ekspansji kolonialnej gwałtownie przyspieszyło. Państwa europejskie kolonizowały Afrykę i Azję, a Stany Zjednoczone – Azję i Amerykę Południową.

Istniało wiele sposobów podporządkowania sobie nowych obszarów. Jeśli było to terytorium, które nie miało

1. Grupa niewolników pracujących na plantacji kawy w Afryce. W wielu koloniach europejskich niewolnictwo i okrutne traktowanie podbitych ludów należało do codzienności. Fotografia z przełomu XIX i XX w.

2. Wytyczanie granic terytorialnych między kolonią francuską i kolonią niemiecką w Afryce, ilustracja z francuskiego tygodnika *Le Petit Journal* (czytaj: le peti żurnal), 1913 r.

silnej państwowości, lecz tylko organizacje plemienne, to uważano je za niczyje. Podporządkowywano je militarnie, politycznie i gospodarczo, traktując jako swoją własność.

Jeśli na obszarach kolonizowanych istniało już jakieś państwo, lecz było ono słabe – wprowadzano protektorat. Była to forma zależności państwa słabszego od silniejszego.

IMPERIUM BRYTYJSKIE

Wielka Brytania była niewątpliwie największym imperium kolonialnym. Mówiło się, że „nad Koroną Brytyjską nie zachodzi słońce”. Oznaczało to, że Anglia ma posiadłości rozsiane na ziemskim globie tak, że zawsze nad którąś z nich świeci słońce. Brytyjczycy prowadzili wobec kolonii zróżnicowaną politykę, w zależności od tego, czy w koloniach było więcej czy mniej ludności pochodzenia europejskiego.

Obszary z przewagą ludności przybyłej z Europy zyskiwały z czasem autonomię i status dominium. Były to: Kanada, Australia, Nowa Zelandia oraz Unia Południowej Afryki. Terytoria zamieszkałe przez ludność kolorową były traktowane dużo gorzej i nie posiadały praktycznie żadnych praw.

W Afryce Anglia uzależniła Egipt, podbiła też Sudan, tłumiąc tam powstanie muzułmańskie.

Brytyjczycy opanowali też, odebrany Holendrom, Kraj Przylądkowy w Afryce Południowej i utworzyli na podbitych terenach Unię Południowej Afryki o stosunkowo dużej autonomii.

Sytuację odmienną od wszystkich innych posiadłości brytyjskich miały Indie, zwane „**Klejnotem w Koronie Brytyjskiej**”, gdyż były największą i najbogatszą kolonią brytyjską. Od

3. Wiktoria Hanowerska (1819–1901), królowa Wielkiej Brytanii, w okresie jej panowania imperium brytyjskie osiągnęło największy zasięg terytorialny. Portret pędzla Franza Xavera Winterhaltera, ok. 1870 r.

TEKST ŹRÓDŁOWY

Fragment przemówienia w Manchesterze Johna Brighta (czytaj: dżona brajta) – brytyjskiego polityka i działacza gospodarczego z XIX wieku

„Nasze panowanie nad Indiami trwa niewiele więcej niż stulecie. Nasze imperium indyjskie utworzone zostało przy pomocy takich samych metod, jak i większość wielkich imperiów, tzn. ambicji, przestępstwa i zaborczości. (...) Co się zaś tyczy dochodów, to otrzymujemy od Indii około 50 milionów funtów rocznie. (...) Pobieramy podatki gruntowe, cła wwozowe, opłaty stemplowe i niektóre inne opłaty (...), podatek od soli. Podatek ten jest niezwykle korzystny dla państwa, lecz niezwykle ciężki dla ludności, a dla biedoty jest wprost okrutny. Do pobierania go wysyłamy poborców do najbiedniejszej chałupy ogromnego imperium. Trzeba jednak pamiętać, że cała ta wielomilionowa ludność nie ma prawa głosu w swych własnych sprawach. Jest ona niema wobec władzy, która ją ujarzmiła”.

POLECENIE

Wskaż korzyści, jakie Wielka Brytania czerpała z kolonii.

roku 1876 królowa brytyjska Wiktoria objęła rządy w Indiach jako „cesarzowa”, a w jej imieniu rządził tam wicekról.

Na terytorium Azji Wielka Brytania zajęła też Półwysep Malajski (z portem Singapur) oraz uzyskała wpływy w Chinach, Persji i Afganistanie.

W roku 1900 pod panowaniem brytyjskim pozostawało 25% obszaru świata i 25% jego ludności.

IMPERIUM FRANCUSKIE

Drugim co do wielkości imperium kolonialnym była Francja. Ekspansję w Afryce Francja zaczęła od ataku na Algierię. Francuzi narzucili protektorat Tunisowi i podbili Maroko.

Na przełomie XIX i XX wieku Francuzi zajęli duże obszary Afryki Zachodniej i obszary na północ od rzeki Kongo (Kongo Francuskie). W rękach Francuzów była też wyspa Madagaskar.

Pod pretekstem obrony misji katolickich rząd francuski wysłał ekspedycję do Indochin. W ten sposób podbito Wietnam, Laos i Kambodżę.

Ogólnie posiadłości francuskie do roku 1900 obejmowały obszar 3,6 mln km² z 36 mln mieszkańców.

KWESTIA CHIN

Szczególne znaczenie dla mocarstw kolonialnych miała kwestia Chin. Wielkie chińskie państwo przez całe stulecia izolowało się od zewnętrznych wpływów. Sytuacja zmieniła się w XVIII wieku, gdy zezwolono na handel z Europą. Był to początek europejskiej penetracji gospodarczej tego państwa. Wielka Brytania, Niemcy, Francja, Rosja i Japonia rozpoczęły „rozrywanie Chin”. Wprawdzie formalnie Chiny zachowały teoretyczną niepodległość, ale ekonomicznie były całkowicie zależne od obcych mocarstw.

INNE PAŃSTWA

Wśród państw kolonialnych, poza wymienionymi wcześniej imperiami, były też:

- Belgia – która podporządkowała sobie duże obszary Afryki Centralnej dzięki układom z władcami lokalnych plemion);
- Hiszpania – jedno z pierwszych kolonialnych imperiów, w XIX wieku dysponowała

4. Żołnierze francuskiej Legii Cudzoziemskiej, ilustracja Ernesta Meyera (czytaj: mejera), II poł. XIX w.

5. Rozrywanie terytorium Chin przez europejskie mocarstwa, francuska karykatura z tygodnika *Le Petit Journal*, początek XX w.

niewielkimi terenami afrykańskimi;

- Holandia – stare imperium, które teraz posiadało Indie Holenderskie, czyli dzisiejszą Indonezję;

- Portugalia – której z dawnych zamorskich posiadłości udało się zachować Mozambik i Angolę;

- Włochy – po kompromitująco nieudanej próbie podboju Etiopii pozostały posiadaczami Erytrei i części Somalii;

- Niemcy – rosące w siłę w Europie, „spóźniły się” w wyścigu o zamorskie terytoria. Gdy imperia dzieliły między siebie świat, Niemcy były skupione na zjednoczeniu. Mimo to, dzięki inicjatywie prywatnych przedsiębiorców, udało się Niemcom zdobyć kolonie w Afryce (Kamerun i Togo). Uzyskali też wpływy w Chinach i opanowali kilka wysp na Pacyfiku. Niemieckie ambicje sięgały jednak dalej.

SKUTKI EKSPANSJI KOLONIALNEJ

Na przełomie XIX i XX wieku praktycznie wszystkie kontynenty zostały skolonizowane lub przynajmniej zdominowane przez Europejczyków i Amerykanów.

Terytorium Afryki, poza Liberią i Etiopią, podzieliły między siebie państwa europejskie: Anglia, Francja, Holandia i Belgia. Również Azja pozostawała w całkowitej zależności od Europejczyków, choć niektóre państwa, jak np. Chiny, zachowały przynajmniej teoretyczną niepodległość. Ameryka Łacińska zaś była podporządkowana politycznie i gospodarczo Stanom Zjednoczonym.

Czy wiesz, że...

Bardzo często reakcją tubylców na kolonizację były zbrojne powstania. Oto kilka najsłynniejszych.

★ **Powstanie Mahdiego** w Sudanie przeciwko Brytyjczykom. W 1881 r. Mahdi (Muhamad Ahmad) ogłosił „świętą wojnę” przeciw chrześcijanom. Celem tej wojny było utworzenie niezależnego państwa w Sudanie. Brytyjczycy pokonali mahdystów dopiero po 17 latach.

★ **Powstanie sipajów**, czyli hinduskich żołnierzy służących w armii brytyjskiej. Powstanie wybuchło w roku 1857, a jego bezpośrednią przyczyną było zastosowanie do smarowania karabinów krowiego lub wieprzowego tłuszczu. Hindusi uznawali krowy za święte zwierzęta, dlatego buntowali się przeciwko tym instrukcjom, a zmuszani do ich wykonania siłą – wznieśli powstanie. Z obu stron działania zbrojne były wyjątkowo okrutne. Zakończyły się one zwycięstwem Brytyjczyków, którzy zaprzestali ingerencji w obyczaje tubylców w swoich koloniach.

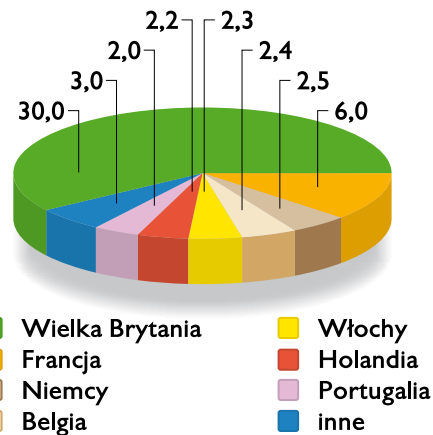
★ **Powstanie bokserów** w Chinach wybuchło w roku 1899 i było skierowane przeciwko cudzoziemcom panoszącym się w Chinach. Zostało ono wywołane przez członków tajnej organizacji Bractwo Zgodne i Sprawiedliwe, którego symbolem była zaciśnięta pięść (stąd nazwa powstania), a celem – „zniszczenie obcych diabłów”. Bokserom potajemnie sprzyjała chińska cesarzowa, jednak nie uchroniło to ich przed klęskąadaną przez zjednoczone siły ośmiu państw (Rosji, Japonii, USA, Włoch, Austro-Węgier, Wielkiej Brytanii, Niemiec, Francji).

Ważniejsze posiadłości wybranych państw europejskich w 1914 roku

Państwo	Posiadłość	Data opanowania
Wielka Brytania	AMERYKA PÓŁNOCNA: Kanada	od XVIII w., dominium 1867 r.
	AZJA: Indie Malaje Birma	od XVIII w. 1824 r. 1886 r.

Wielka Brytania	Cejlon	1802 r.
	AFRYKA: Egipt Nigeria Rodezja Bryt. Afryka Wschodnia (Kenia) Uganda Kraj Przylądkowy AUSTRALIA I OCEANIA: Australia Nowa Zelandia	1882 r. lata 1861–1902 1891 r. 1886 r. 1890 r. 1906 r., dominium jako Związek Południowej Afryki 1910 r. dominium 1901 r. dominium 1907 r.
Francja	AFRYKA: Algieria Maroko Tunezja Madagaskar Fr. Afryka Zachodnia Fr. Afryka Równikowa AZJA: Indochiny	lata 1830–1848 1912 r. 1881 r. 1885 r. lata 1883–1904 1894 r. lata 1862–1893
Niemcy	AFRYKA: Niem. Afryka Wschodnia Niem. Afryka Pd.-Zach. Kamerun Togo	1880 r. 1884 r. 1884 r. 1884 r.
Holandia	AZJA: Hol. Indie Wschodnie	od XVII w.
Belgia	AFRYKA: Kongo Belgijskie	1885 r.
Włochy	AFRYKA: Erytrea Somali Trypolitania (Libia)	1882 r. 1889 r. 1912 r.
Portugalia	AFRYKA: Angola Mozambik AZJA: Makau	od XV w. od XVI w. od XV w.

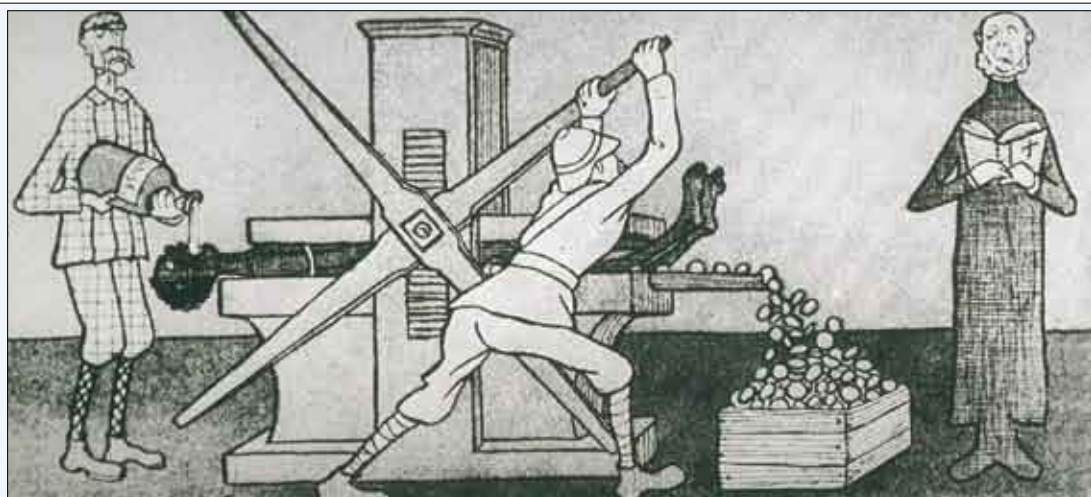
Niemal wszystkie państwa kolonialne, opowiadając kolejne terytoria, napotykały na opór, stosowały brutalny przymus, w niektórych przypadkach doprowadzając wręcz do eksterminacji miejscowej ludności. Taki los spotkał m.in. rdzennych mieszkańców Australii czy Tasmanii. Kolonizatorzy nie liczyli się z tradycjami i wierzeniami podbitych ludów, mimo że historia wielu podbijanych państw była znacznie dłuższa od europejskiej (np. Egipt, Indie Chiny, Abisynia). Polityka kolonialna miała służyć interesom mocarstw kolonialnych, a to pociągało za sobą wyzysk gospodarczy i lekceważenie ludności tubylczej.

6. Powierzchnia ważniejszych imperiów kolonialnych w 1914 roku (w mln km²)

7. Ekspansja kolonialna w karykaturze z amerykańskiego tygodnika *Life* (czytaj: lajf), 1899 r.

7. Niemiecka karykatura z 1904 r. brytyjskich metod kolonizowania Afryki. Brytyjski imperialista wlewa alkohol w usta Afrykańczyka, angielski ksiądz go nawraca, a żołnierz wyciska z niego złoto (zyski)

Towarzyszyło temu przekonanie o wyższości „białego człowieka” i o naturalnym niższym statusie społecznym ludności „kolorowej”.

Europejczycy próbowali złagodzić „czarną legendę” kolonizatorów, ukazując pozytywne skutki tego procesu. Symbolem tych „dobrodziejstw” były trzy postaci: lekarz, misjonarz i nauczyciel. Z czasem bowiem, gdy terytoria były już skolonizowane, ruszyli tam duchowni, zakładając misje, w których poza działalnością religijną nieśli pomoc humanitarną, medyczną i organizowali szkolnictwo, dbając o podstawową edukację swoich podopiecznych.

W wielu przypadkach obecność Europejczyków faktycznie wpłynęła na poprawę jakości życia: zaczęto stosować nowoczesne rozwiązania techniczne w rolnictwie, budowano drogi, koleje, usprawniano łączność, zwalczano przestępczość. O poprawie warunków życia świadczą na przykład wzrost liczby ludności w Indiach i Indochinach.

TO JEST WAŻNE

- W XIX w. mocarstwa europejskie i Stany Zjednoczone przystąpiły do ekspansji kolonialnej, dzieląc między siebie terytoria Azji, Afryki, Australii i Ameryki Południowej.
- Korzyści płynące z kolonizacji to tania siła robocza, duże rynki zbytu, tereny pod bazy wojskowe, dostęp do źródeł naturalnych, prestiż.
- Największym imperium kolonialnym była Wielka Brytania.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wymień przyczyny, dla których mocarstwa europejskie walczyły o kolonie.
2. Wskaż na mapie zdobycze kolonialne Wielkiej Brytanii, Francji, Niemiec, Stanów Zjednoczonych i Rosji.
3. Wyjaśnij, co oznaczało stwierdzenie, że „nad Koroną Brytyjską nie zachodzi słońce”. Uzasadnij prawdziwość tego stwierdzenia.
4. Przygotuj zestawienie skutków ekspansji kolonialnej dla mocarstw i dla podbijanych terytoriów.
5. Wskaż przykłady walk o niezależność ludów podbijanych.

SŁOWNICZEK

dominium – była posiadłość brytyjska, która po uzyskaniu autonomii wchodziła nadal w skład imperium brytyjskiego.

eksterminacja – wyniszczenie lub masowa zagłada określonych grup ludności z powodów politycznych lub religijnych.